

Світлана Миколаївна Матвієнків

Навчальне видання

Політична антропологія

Методичний посібник

Івано-Франківськ – 2021

УДК 323.1:141.319.8(076)

ББК 66

М 33

Рекомендовано до друку вченою радою Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 5 від 11 січня 2021р.)

Рецензенти:

Дерев'янку С. М., доктор політичних наук, професор кафедри політичних інститутів та процесів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ

Луцишин Г. І., доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

Лушагіна Т. В., кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук факультету політичних наук Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв

М 33 Матвієнків С.М. Політична антропологія: методичний посібник.
Івано-Франківськ: Вид-во ПНУ ім. В. Стефаника, 2021. 72 с.

Методичний посібник містить тематику лекцій, плани семінарських занять, тематику самостійної роботи студентів, завдання для письмової роботи, вказівки щодо оцінювання результатів навчальної діяльності студентів, питання до іспиту, термінологічний словник та рекомендовану літературу.

Розрахований на глибоке оволодіння програмним матеріалом курсу «Політична антропологія» та активізацію самостійної роботи студентів. Призначений для студентів вищого навчального закладу, а також для всіх, хто цікавиться проблемами політичної антропології.

УДК 323.1:141.319.8(076)

ББК 66

© Матвієнків С.М., 2021

©ПНУ ім. В. Стефаника, 2021

ЗМІСТ

1. Вступ.....	4
2. Концепція курсу	7
3. Опис навчальної дисципліни	9
4. Мета, завдання та компетентності навчальної дисципліни.....	10
5. Структура навчальної дисципліни	13
6. Тематичний план лекцій	17
7. Тематика семінарських занять	26
8. Оцінювання результатів навчальної діяльності студентів.....	36
9. Питання підсумкового контролю	51
10. Короткий термінологічний словник.....	55
11. Рекомендована література	64

1. Вступ

*Багато в світі дивних див,
та найдивніше з них – людина
Еврінід*

Антропологія політична (грец. antropos – людина, logos – розум, знання) – наука про походження й еволюцію людини. Політична антропологія (political anthropology) – розділ політичної науки, предметом якої є, насамперед, «людина політична». У широкому значенні – це філософсько-політична концепція, яка охоплює весь комплекс питань про проблеми людини в координатах універсальних законів буття й універсальних принципів людської діяльності. У вузькому значенні – це наука, яка вивчає залежність політики від родових якостей людини: біологічних, інтелектуальних, соціальних, культурних, релігійних та інших, а також зворотний вплив політичного устрою на особу. Відповідно, щодо розуміння політичної антропології склалися дві традиції: з одного боку, її розуміють як дослідження специфіки управління і владних відносин у архаїчних суспільствах, з іншої – як дослідження людини політичної – особливої іпостасі, відмінної від «економічної людини».

У певному сенсі політична антропологія представлена вже в «Політиці» Арістотеля, який розглядав людську істоту як політичну. Але, оскільки політична антропологія стосується спеціальної сфери, усередині соціальної антропології або етнології, описує й аналізує політичні системи (структуру, процеси й уявлення), властивості т. зв. примітивних (архаїчних) суспільств, то вона визначилася як самостійна дисципліна порівняно недавно (на рубежі 30-40-х рр. ХХ ст.). У 1940 р. у світ вийшли три класичних праці з африканістики: роботи Е. Еванса-Прічарда, присвячені дослідженню політичного життя нілотських народів («Нуери» і «Політична система ануаків»), а також колективна праця «Політичні системи Африки» (за ред. Е. Еванса-Прічарда і М. Фортеса). У цих творах досліджені конкретні випадки архаїчних суспільств Тропічної Африки, повністю позбавлених звичних для європейця атрибутів політичної держави з її апаратом примусу, адміністративно-бюрократичної ієрархії тощо.

У радянському суспільствознавстві термін «політична антропологія» було фактично заборонено внаслідок його невідповідності офіційному

марксистському трактуванню політичного як виключно класоводержавного. Тому для позначення науки, що вивчала недержавні політичні стосунки в архаїчних і ін. традиційних суспільствах, застосовувався термін «потестарно-політична етнографія» (лат. *potestas* – сила, потужність, панування), який насправді виступав лише синонімом того, що на заході дістало назву «політична антропологія».

У сучасній науці зустрічаються різні варіанти систематизації антропологічних дисциплін. Так, до антропології відносять археологію, етнографію, етнологію, фольклор, лінгвістику тощо. У міру розвитку й ускладнення світу людини, росте наукова спеціалізація, і набір антропологічних дисциплін поступово розширюється. Сьогодні виокремлюють медичну антропологію (психологія людини, генетика людини), екологію людини тощо. У країнах Західної Європи і США антропологією вважається гуманітарна наука про людину в усіх її вимірах: соціальному, культурному і фізичному (анатомія, фізіологія, антропогенез), яка також включає етнологію як найважливіший елемент. Із точки зору французької школи яка виводить за рамки антропології матеріальні та фізичні аспекти людського буття, вона є підрозділом соціології; з точки зору англосаксонської школи, антропологія – полідисциплінарна наука, яка складається з чотирьох розділів (антропобіологія, соціальна і культурна антропологія, доісторична археологія, етнолінгвістика). Формальні науки не вносять до політології предметного змісту, проте, такі науки, як теорія систем, кібернетика, статистика, логіка, методологія дають політології форму, кількісне вимірювання і т. ін. Вони сприяють цілісному та динамічному розумінню явищ, аналізу умов, а також процесів втілення ідей і концепцій у практику (праксеологія). Використання антропологічних знань дозволило політологам перевірити свої теорії на значній кількості різноманітних політичних систем.

Головним принципом політичної антропології виступає принцип системного підходу, у якому в свою чергу можна визначити два найважливіші принципи: принцип системності і принцип ієрархічності. Перший дозволяє будь-який досліджуваний об'єкт розглядати двояко: з одного боку – як підсистема більш великої системи, з іншої – як надсистема для дрібніших систем, що

входять до неї. Наприклад, предмет політичної антропології – «людину політичну» – можна розглядати з погляду політичної системи в цілому – тоді він є підсистемою. З іншого боку, мотиви дій «людини політичної» (наприклад, голосування) пояснюються не тільки політичними, але і іншими мотивами: економічним, релігійним, моральним й ін. В цьому випадку «людина економічна», «людина релігійна» і «людина моральна» є підсистемами системи «людини політичної», що виступає для них як надсистема. Проте вплив кожної з цих підсистем неоднаковий в різний час. Тому для того, щоб оцінити, наскільки значуща та або інша підсистема для системи в цілому, потрібно враховувати інший із згаданих принципів – принцип ієрархічності, який дозволяє виділити істотні властивості і взаємодії частин складного об'єкту, його підсистем. Правильне використання цього принципу дозволяє виявити те, яка з підсистем найбільше впливає на систему і визначає її поведінку.

Методи політичної антропології істотно збагатили сучасну політичну науку, звернувши її увагу на ті аспекти політики, які виявляються в будь-яких, у т.ч. і в сучасних західних суспільствах, але роль яких традиційно недооцінювалася політологами: це будь-якого роду неінституціоналізовані ситуативні форми політики, її символічні, ігрові форми прояви, які особливо важливі на мікрополітичному рівні (усередині окремих груп і колективів).

2. Концепція курсу

Навчальна дисципліна «Політична антропологія» є складовою освітньої програми підготовки фахівців за освітнім рівнем «Магістр». Курс складається з двох змістовних модулів (перший присвячений становленню та розвитку політичної антропології як науки, другий – формуванню інституту влади та лідерства в традиційних соціумах), на яких студенти повинні навчитися оперувати спеціальними категоріями та отримати практичні навички.

Вивчення студентами даного курсу пов'язане із зростаючою зацікавленістю суспільствознавців, політиків, журналістів і широкої громадськості до проблеми людини в політиці, її політичної свідомості і поведінки. Це пояснюється, по-перше, визначеними змінами в менталітеті населення України у бік прагнення до побудови громадянського суспільства, по-друге, необхідністю осмислення результатів соціально-політичних перетворень, що відбулися після здобуття Українською державою незалежності. В курсі представлені концептуальні проблеми політичної антропології та визначені її місце й значення в загальній системі політичних наук.

Проблема людини і людських спільнот завжди цікавила науковців та громадськість. Людина – унікальне творіння у Всесвіті. Ні сучасна наука, ні філософія, ні релігія не можуть повною мірою розкрити таємницю людини. І доки існує людство, триватимуть пошуки людиною відповіді на запитання – хто ж вона є? Зміст поняття «антропологія», яким позначено цілу науку, походить від давньогрецьких слів: *anthropos* – людина та *logos* – вчення. Термін «антропологія», як і безліч інших, у науковий обіг увів видатний давньогрецький мислитель IV ст. до н. е. Арістотель: він уживав його стосовно вивчення духовних властивостей людини. Лише у 1501 р. в Лейпцізі вийшла праця Мангуса Гундта «Антропологія про достоїнство, природу та властивості людини і про елементи, частини і члени людського тіла», де, як видно з назви, йшлося вже й про фізичні риси людей. З того часу поняття «антропологія» значно розширилось. На різних етапах розвитку антропології її зміст і місце в системі наукових знань оцінювались та й нині оцінюються по-різному. Згідно з однією точкою зору, що склалась під впливом французьких просвітників XVIII ст.,

антропологія є універсальною наукою про людину, що має на меті вивчення її біологічної історії, матеріальної й духовної культури викопних і сучасних людей, психології, мови тощо. Такого підходу дотримується багато західноєвропейських, американських, а останнім часом і вітчизняних вчених, надто фахівців, що спеціалізуються в різних напрямках філософських знань. По суті, йдеться не про одну наукову дисципліну, а про широкий комплекс природничих та гуманітарних наук, у межах якого розрізняють окремі розділи: філософську, психологічну, соціальну, фізичну чи, скажімо, культурну антропологію, яка, в свою чергу, охоплює первісну археологію, етнографію, порівняльно-історичне мовознавство і т. ін.

Нинішній стан соціально-гуманітарних та природничих наук свідчить про посилення інтеграційних тенденцій і міждисциплінарного характеру дослідницької діяльності. На сучасному етапі відбувається входження антропології в різні сфери науки, тому кожна галузь науки тепер може показати власне філософськоантропологічне підґрунтя. Аналізуючи проблеми сьогодення, слід відзначити, що, незважаючи на велику кількість антропологічних досліджень, всі сучасні глобальні проблеми мають антропологічну причину, витoki якої закладені в глибинах свідомості людини, тобто в її світогляді.

Школа української політичної антропології зародилась на кафедрі політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка за участі професора Ф. М. Кирилюка та його учня — В. М. Мельника. Останній став автором монографії під назвою «Нариси з теорії соціокультурної антропології», де два розділи присвячені проблемам теорії і практики політичної антропології. Ця книга була офіційно презентована 21 квітня 2016 року на кафедрі політології КНУ ім. Т. Шевченка в рамках Днів науки філософського факультету-2016.

3. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки	<i>Дисципліна вільного вибору студентів</i>	
Модулів – 1	<u>Напрямок 052 Політологія</u>	<i>Рік підготовки:</i>	
Змістових модулів – 2	Спеціальність (професійне спрямування) Політологія	2-й	
		<i>Семестр</i>	
Загальна кількість годин – 90	Політологія	3-й	
		<i>Лекції</i>	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 8	Освітньо-кваліфікаційний рівень: Магістр	16 год.	
		<i>Практичні, семінарські</i>	
		14 год.	
		<i>Самостійна робота</i>	
		60 год.	
		<i>ІНДЗ:</i>	
Вид контролю: іспит			

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 1:2

4. Мета, завдання та компетентності навчальної дисципліни

Метою курсу «Політична антропологія» є знайомство студентів з основами дисципліни, а саме механізмів та інститутів влади й соціального контролю у доіндустріальних та посттрадиційних суспільствах. Засвоєння студентами соціобіологічних та культурних основ нерівності та влади, структури влади та еволюції лідерства в традиційних суспільствах, причин виникнення та еволюції державних утворень та усвідомлення ролі політичної антропології для вивчення сучасних процесів модернізації та політичних процесів в посттрадиційних структурах.

Завдання дисципліни «Політична антропологія»:

- розглянути та проаналізувати особливості політичної антропології;
- навчити студентів розуміти місце і значення політичної антропології в системі політичних наук;
- спонукати студентів до вироблення навичок осмислення сучасних суспільно-політичних процесів з політико-антропологічних позицій;
- показати особливості політико-антропологічного погляду на проблему влади, сучасну політику і продуктивність використання політико-антропологічного підходу при аналізі політичних реалій;
- зорієнтувати на вивчення владних процесів, систем, і способів політичної дії в різних суспільствах;
- показати роль політичної антропології в історії перетворення одних форм і механізмів влади і соціального контролю в інші;
- порівняти товариства з позиції об'єкта дослідження, тобто політична антропологія аналізує етапи становлення та розвитку політичних інститутів у людському суспільстві;
- сформувати навички самостійного мислення у студентів та понятійний апарат із проблем політичної антропології.

Після засвоєння нормативного курсу студенти **повинні знати**:

- історію розвитку предмету політичної антропології;
- сутність політико-антропологічних категорій та їх взаємозв'язок;
- методи та методологію у сфері політичної антропології;

- специфіку потестарно-політичних відносин у різних субкультурах;
- соціобіологічні та культурні фактори нерівності та влади;
- структуру та особливості формування інститутів управління у різних етнічних спільнот;
- конкретні характеристики політичної організації залежно від особливостей політичної культури, типу влади, рівня розвитку суспільства;
- расово-антропологічні характеристики політичного розвитку;
- сутність феномену вождизму, патронажно-клієнтних відносин, неопатримоніалізму;
- основні концепції походження та еволюції держави;
- реалії трансформації політичних систем сучасних посттрадиційних та постколоніальних суспільств;
- основні етапи розвитку української антропологічної думки.

Після засвоєння нормативного курсу студенти **повинні вміти:**

- володіти основними категоріями політичної антропології;
- формулювати соціобіологічні, расово-антропологічні та культурні аспекти владних відносин у сучасному політичному житті;
- виявляти природні та культурні основи нерівності та влади в доіндустріальних, індустріальних, постіндустріальних суспільствах;
- проводити антропополітичну діагностику;
- розуміти особливості етногенезу різних народів;
- розглядати національно-культурні явища в їх історичному розвитку, визначати їх значення для долі власного народу, держави, світового співтовариства;
- синхронізувати явища та події з історії розвитку та становлення людства, співвідносити політичні та історико-культурні явища, події та процеси, досягнення видатних політичних діячів із певними періодами та регіонами, встановлювати асоціативні зв'язки між ними;
- користуватися технологіями врегулювання конфліктних ситуацій та базовими знаннями щодо етнонаціональної політики держави;

- аналізувати сучасні процеси політичної трансформації традиційних суспільств, політичні процеси в сучасних країнах з точки зору політантропологічного дискурсу.

Повинні володіти:

- соціобіологічними, расово-антропологічними та культурними аспектами владних відносин у сучасному політичному житті;

- вмінням аналізувати сучасні процеси політичної трансформації традиційних суспільств, політичні процеси в країнах перехідного типу з точки зору політантропологічного дискурсу;

- навичками презентації навчальних проєктів, навичками групової роботи;

- основними категоріями політичної антропології;

- навичками наукових досліджень політичних процесів і відносин, методами аналізу й інтерпретації уявлень про політику, державу і владу;

- навичками участі в дослідницькому процесі, уявленням про методи сучасної політичної науки та їх застосування в політологічних дослідженнях.

Компетенції, що формуються після опанування дисципліни:

- розуміння сутності та основних категорій політичної антропології;

- володіння методами політичної антропології;

- розуміння механізмів становлення та функціонування владних відносин у архаїчних та сучасних суспільствах;

- здатність визначати передумови політичного лідерства у традиційних суспільствах;

- здатність аналізувати трансформаційні процеси політичного життя;

- спроможність виявляти механізми сучасної політичної поведінки;

- застосовування отриманих знань у майбутній професійній діяльності.

5. Структура навчальної дисципліни

Тема лекційного заняття	Тема семінарського заняття	Кількість годин		
		Лекцій	Семінарських занять	Самостійної роботи студентів
Змістовий модуль 1.				
1. Політична антропологія як наука	1. Людина політична	2	2	7
2. Історія політичної антропології	2. Форми соціальної та політичної організації	2	2	8
3. Джерела та методологія вивчення політичної антропології	3. Особливості формування владних відносин в архаїчних суспільствах	2	2	8
Змістовий модуль 2.				
4. Соціобіологічні основи нерівності та влади	4. Антропологія лідерства	2	2	8
5. Расово-антропологічні характеристики політичного розвитку	5. Антропологія насилля та тріумфу	2	2	7
6. Соціокультурні засади нерівності та влади	6. Гендерна детермінація влади	2	2	7
7. Влада та лідерство в традиційних соціумах	7. Актуальні проблеми сучасної політичної антропології	2	2	7
8. Ірраціональні форми мислення. Політичні символи та ритуали		2		8
Всього		16	14	60

Самостійна робота студентів

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Праця Л. Вольтмана «Політична антропологія» (2001)	6
2.	Праця Ж. Баланд'є «Політична антропологія» (2002)	6
3.	Праця А. Кравець «Політична антропологія» (2012)	6
4.	Праця М. Крадіна «Політична антропологія» (2004)	6
5.	Праця М. Тиводара «Раси і расова класифікація / Етнологія: навч. посібник» (2004)	6
6.	Праця Ф. Вовка «Студії з української етнографії та антропології» (1995)	6
7.	Праця С. Сегеда «Розвиток антропології в Україні» (2001)	6
8.	Стаття Ю. Левенця Політична антропологія як парадигма політико-філософської рефлексії (2010)	6
9.	Стаття В. Мельника «Три етапи становлення політичної антропології» (2019)	6
10.	Стаття В. Мельника «Дослідницькі групи та школи політичних антропологів: нова класифікація» (2019)	6
	Разом	60

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота студентів має на меті формування пізнавальної активності студентів, засвоєння ними основних умінь та навичок роботи з навчальними матеріалами, поглиблення та розширення вже набутих знань, підвищення рівня організованості студентів тощо.

У процесі самостійної роботи студенти мають оволодіти вміннями та навичками: організації самостійної навчальної діяльності; самостійної роботи в бібліотеці з каталогами; праці з навчальною, навчально-методичною, науковою, науковопопулярною літературою; конспектування літературних джерел; роботи з довідковою літературою; опрацювання статистичної інформації; написання рефератів з проблем курсу.

Кожен студент повинен уміти раціонально організувати свою навчальну самостійну діяльність. Важливим є вміння скласти план своєї роботи, чітко визначити її послідовність. Необхідно, щоб план самостійного навчання був реальним і його виконання приводило до плідних наслідків у навчальному процесі.

Для успішної самостійної роботи значну частину часу студент виділяє для роботи в бібліотеці. Треба розуміти сутність складання алфавітного й тематичного каталогів, вміти швидко знаходити в них необхідну літературу, знати особливості бібліографічного шифрування. Для плідної роботи з літературними джерелами студентові корисно скласти свою власну бібліографію, заповнюючи бібліографічні картки на необхідні для нього книги, брошури або статті. Для роботи у бібліотеках студенту треба знати їх структуру, спеціалізацію окремих підрозділів, вміти користуватися різноманітними каталогами, правильно заповнювати бланки вимоги на літературу тощо.

Відібрана для самостійного опрацювання література може бути різною як за обсягом наукових даних, так і за характером їхнього викладу. Потрібно відібрати необхідний для опрацювання матеріал (розділи, підрозділи тощо), а також розсортувати його за важливістю (що для детального вивчення, а що для ознайомчого читання). Процес читання має відбуватися повільно, вдумливо, до незрозумілих питань слід обов'язково повертатися, наводити додаткові довідки, щоб зрозуміти сутність думки автора. Знання незнайомих термінів слід одразу ж з'ясувати за тлумачними словниками, енциклопедіями або спеціалізованими довідниками. У процесі роботи з літературою корисно робити виписки найважливіших думок, формулювань, окремих висловів на аркушах паперу із зазначенням автора, джерела, сторінок і абзаців. Для кращого засвоєння матеріалу, розвитку творчого мислення основний зміст прочитаного доцільно формулювати у вигляді тез.

Конспект є стислим викладом основної сутності опрацьованого літературного матеріалу. Конспект має бути стислим, змістовним і записаним своїми словами і формулюваннями. Класичні визначення, оригінальні думки, вислови слід записувати до конспекту повністю з посиланням на автора, джерело і сторінку. У процесі конспектування важливо витримувати логічний зв'язок між окремими складовими тексту. У тексті конспекту корисно підкреслювати найважливіші теоретичні положення, визначення, висновки і робити помітки на полях. Систематичне конспектування опрацьованого матеріалу дисциплінує

розум, відпрацьовує вміння формулювати свої думки в короткій змістовній формі, сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу.

Для цілісного уявлення про навчальну дисципліну студентові необхідно користуватися довідковою літературою: енциклопедіями, енциклопедичними словниками, галузевими довідниками тощо.

Майбутній фахівець повинен достатньо вправно користуватися персональним комп'ютером. Робота з матеріалами «Інтернету» надає можливість отримувати найновішу інформацію з різних сфер.

6. Тематичний план лекцій

Змістовий модуль 1.

Становлення та розвиток політичної антропології як науки

Тема 1. Політична антропологія як наука

Антропологія – універсальна наука про людину. Фізична та культурна (соціальна) антропологія. Політична антропологія – частина антропологічної науки, що займається вивченням становлення і розвитку механізмів соціального контролю і влади. Предмет і об’єкт політичної антропології. Категорії політичної антропології. Основні принципи політичної антропології. Політична антропологія в системі соціально-гуманітарних наук: взаємозв’язок і відмінності в предметі і методах дослідження. Відмінність соціологічного та антропологічного підходів до вивчення політики.

Особливості розвитку політичної антропології. Основні етапи розвитку політичної антропології. Становлення політичної антропології як самостійної дисципліни: а) постать політичного антрополога як дослідника; б) школи політичної антропології та їх представники; в) вплив найбільших філософських концепцій. Д. Куртц про парадигми політичної антропології.

Нова політична антропологія. Політична антропологія та сучасність.

Тема 2. Історія політичної антропології

Витоки політичної антропології. Колоніальна експансія та розвиток етнографічних досліджень. Основні положення та представники теорії еволюціонізму (Г. Спенсер, А. Бастіан, Й. Баховен, Е. Тайлор, Дж. Фрезер). Особливості політичної еволюції в роботах Л. Моргана «Ліга ходеносаунів, чи ірокезів» (1851) та «Стародавнє суспільство» (1877). Вплив та відбиття ідей Л. Моргана в праці Ф. Енгельса «Походження сім’ї, приватної власності та держави» (1884).

Британський функціоналізм. Моделі управління колоніями: Пряма та непряма (опосередкована). Три значні праці функціоналізму: «Африканські політичні системи» під редакцією М. Фортеса та Е. Еванса-Прічарда, «Політична організація анауків Англо-Єгипетського Судану» та «Нуери. Опис способів життєзабезпечення і політичних інститутів одного із нілотських народів»

Е. Еванса-Прічарда. Класичний функціоналізм (Б. Малиновський). Структурний функціоналізм (А. Редкліф-Браун, Е. Еванс-Прічард).

Французький структуралізм. Історичні та психологічні форми влади в роботі М. Блока «Феодальне суспільство». Концепція К. Леві-Стросса в роботі «Структурна антропологія». Сакральність влади в працях М. Абеле та Ж. Баландьє.

Американський неоеволюціонізм. Енергетична теорія культури Л. Уайта. Концепція багатолінійної еволюції Дж. Стюарда. Політико-антропологічна концепція Р. Адамса, Р. Коена, М. Фріда, М. Харріса.

Теорії політогенезу. Л. Мейр «Первісне управління». Концепція сегментарної держави А. Саутхолла. Типологія архаїчної влади Ж. Баландьє. Класифікація політичних форм Е. Сервіса. Рівні політогенезу М. Фріда. Рівні соціальної інтеграції Р. Адамса. Теорія обмеження Р. Карнейро.

Політична антропологія в СРСР. Ідея первісної влади в роботах М. Косвена, П. Кушнера, І. Потєхіна, С. Токарева та ін. Азіатський спосіб виробництва: дискусійність питання. Потестарно-політична етнографія. Л. Куббель «Нариси потестарно-політичної етнографії» (1988).

Політична антропологія в Російській Федерації. Два напрямки розвитку політичної антропології в Росії: 1) соціобіологія влади; 2) патронажно-клієнтні відносини, трайбалізм, етнокультурні фактори авторитаризму.

Становлення політичної антропології в Україні.

Тема 3. Джерела та методологія вивчення політичної антропології

Загальні методологічні принципи дослідження взаємозв'язку людини і політики. Проблема репрезентативності масових джерел (міфи й казки, прислів'я та приказки, частівки та анекдоти, чутки і політична сатира, твори літератури і мистецтва). Класифікація джерел. Реконструктивні можливості усної історії. Дослідницька методологія: глибинні інтерв'ю, фокус-групи, контент-аналіз, вивчення політичного дискурсу, методи «включеного спостереження» та «делегованого інтерв'ю». Історико-етнографічний, історико-діалектичний, порівняльний метод, функціональний метод дослідження. Наукові підходи: соціобіологічний підхід, біополітичний підхід, етологічний підхід, системний

підхід, багатofакторний підхід, еволюціонізм, функціоналізм, структуралізм, неоеволюціонізм.

Змістовий модуль 2.

Формування інституту влади та лідерства в традиційних соціумах

Тема 4. Соціобіологічні основи нерівності та влади

Біополітика та її основні напрямки. Біологічний базис соціальної та політичної поведінки. Співставлення біологічної та політичної систем. Етологія, її висновки та значення. Соціальна поведінка тварин: покора/непокора, ієрархічні особливості, ритуали.

Агоністичні і кооперативні відносини людини: агресія, домінування, примус, ієрархія, лідерство. Поведінкові стереотипи. Агресія за К. Лоренцом. Теорія біологічних основ соціальної поведінки Е. Вілсона. Агресивна і альтруїстична поведінка. Домінування. Структурна ієрархія.

Природні основи нерівності та влади. Індивідуальні здібності. Вікова нерівність. Категорія «ейджизм». Американський та вітчизняний досвід ейджизму. Ідея вікової стратифікації у роботі Г. Шурца «Вікові класи та чоловічі союзи» (1902). Обряд ініціації. Сучасні традиції вікової нерівності (досвід індустріальних країн). Вікова нерівність (соціальні інститути освіти, армії).

Статева стратифікація. Домінування чоловіків і підкорення жінок. Інструментальна роль чоловіків та експресивна роль жінок. Складання гендерних стереотипів: патріархат та матріархат. Теорія трьох «К». Гендерні дослідження М. Зельдича. Архаїчні культури та сучасна цивілізація.

Механізм територіальності. Персоналізація та перетворення простору. Рівні територіальних відносин.

Тема 5. Расово-антропологічні характеристики політичного розвитку

Поняття «раса». Фактори складання расових ознак. Поліцентризм. Моноцентризм. Фізіологічні ознаки європоїдної (євразійської), монголоїдної (азіатсько-американської), негроїдної (африканської) та австралоїдної (океанійської) рас.

Расова класифікація етносів світу. Негроїдна (африканська) велика раса. Расово-антропологічні риси негроської, нефільської (пігмейської), бушменоготентотської (південно-африканської) підрас.

Австралоїдна (океанійська) велика раса. Расово-антропологічні риси австралійської, ведоїдної, папуасько-меланезійської, негритоської та айської підрас.

Монголоїдна (азіатсько-американська) велика раса. Расово-антропологічні риси континентальної (азіатської) підраси. Специфіка південно-азіатської та центрально-азіатської локальних рас. Расово-антропологічні риси тихоокеанської (східно-азіатської), арктичної (ескімоської) та американської підрас.

Європоїдна (євразійська) велика раса. Расово-антропологічні риси південно-європейської (індо-середземноморської) підраси. Специфіка середземноморської, індо-афганської, кавказької, адриатичної, передньоазіатської, паміро-ферганської, каспійської локальних рас. Расово-антропологічні риси північно-європейської (нордичної) підраси. Специфіка північно-західної (атлантико-балтійської та північно-східної (біломоробалтійської) локальних рас. Расово-антропологічні риси середньоєвропейської підраси. Специфіка альпійської, центрально-європейської та східно-європейської локальних рас.

Контактні раси. Перехідні раси. Уральська перехідна раса. Південно-сибірська (туранська) перехідна раса. Південно-азіатська (малайська) перехідна раса. Полінезійсько-мікронезійська перехідна раса. Південно-індійська (дравідійська) перехідна раса. Ефіопська перехідна раса.

Змішані раси. Східно-індонезійська змішана раса. Центрально-азіатські (паміро-ферганські) змішані групи. Змішані расові групи Сибіру. Змішані расові групи Східного Судану. Змішані расові групи Західного Судану. Кольорові групи Південної Африки. Змішані антропологічні типи Америки (мулати, метиси, самба). Японський антропологічний тип. Мальгашський антропологічний тип.

Концепція Л. Вольтмана. Політичні властивості рас. Обґрунтування расової вищості європоїдної (білої) раси. Недосконалість та пасивність «чорної» та «жовтої» рас.

Соціальні вияви міжрасових контактів. Історичні корені міжрасових та міжетнічних взаємодій. Расові чинники виродження народів. Результати «благородного» схрещування расово споріднених народів.

Антропологія соціальної стратифікації суспільств. Расово-антропологічна специфіка соціальних груп архаїчних та цивілізованих суспільств. Доліхокефалія аристократів. Брахікефалія нижчих верств населення.

Антропологічні аспекти цивілізаційного розвитку. «Активні» та «пасивні» раси. Індоевропейський (арійський) синдром цивілізаційного розвитку. Обґрунтування Л.Вольтманом расової та цивілізаційної вищості германців.

Тема 6. Соціокультурні засади нерівності та влади

Нерівність та соціальна ієрархія. Вертикальна нерівність. Горизонтальна нерівність. Праці П. Сорокіна. Професійна, економічна та політична стратифікація. Відкрита та закрита стратифікація. Соціальна мобільність.

Ієрархія в суспільстві. Асиметричність ієрархічних відносин тварин та людей. «Порядок клювання». Механізми підтримання ієрархії в приматів. Жорстка система ієрархії в умовах тоталітарно-авторитарних суспільств. Поняття людини «радянської». Особливості політичної поведінки радянської епохи. Форми, агенти та етапи політичної соціалізації «Homo soveticus». Ієрархія в системі виправно-трудова закладів.

Природна потреба нерівності в суспільстві. Практична недієздатність егалітарних суспільств. Досвід стародавніх цивілізацій та комуністичних експериментів ХХ ст. «Залізний закон олігархії» Р. Міхельса. Діаметральна протилежність корпоративних інтересів владних еліт та цінностей маси.

Тема 7. Влада та лідерство в традиційних соціумах

Співвідношення понять «влада» та «лідерство». Визначення поняття «влада» (М.Вебер, Т.Парсонс, М.Фрід, Т.Манн, Л.Куббель, Р.Адамс, Ж.Баландьє). Мотиви потягу до влади. Поняття «панування» М.Вебера.

Легітимність панування. Традиційне, харизматичне та раціонально-легальне панування.

Традиційне панування. Священний характер правил та традицій. Особистісний характер політичних відносин. «Штаб» помічників правителя. «Патримоніально рекрутовані». «Екстрапатримоніально рекрутовані». Раціональна бюрократія та бюрократія загалом. Суспільства традиційного панування. Суспільство з геронтократичною патріархальною владою. Патримоніальне суспільство. Станове суспільство.

Організаційно-управлінські функції влади. Іригаційна концепція К. Вітфогеля. Механізм конічного клану.

Перерозподільчі функції влади. Поняття «редистрибуція». Феномен «потlach». Полюддя. Досвід редистрибуції егалітарно-авторитарних суспільств (СРСР). Редистрибуція в сучасній Російській Федерації та Україні.

Військово-організаційні функції влади. Теорія завоювання (Л.Гумплович, К.Каутський). «Обмежувальна» теорія Р.Карнейро. Розширення бази прибутків. Підвищення статусу окремих індивідів. Військова дружина. Аргумент у боротьбі за владу політичних лідерів.

Сакральні функції влади. Правитель – центральний компонент сакралізації влади. Концепція Дж.Фрезера. Влада шамана, чаклуна. Досвід традиційних суспільств минулого та сучасного. Магія влади. Булопве. Мана. Сульде. Обряд інавгурації. Етапи інавгурації в кочових етносів.

Символіка влади. Харчові табу. Право на отримання імені. Татуювання. Носіння зброї. Ініціації. Розмальовування обличчя. Зачіски. Прикраси. Жезли. Атрибутика правителя (корона, скипетр, держава, герб). Символіка слова. Підлабузництво. Охорона правителя. Символіка смерті правителя (вождя). Сучасні атавізми символізації владних відносин.

Тема 8. Ірраціональні форми мислення. Політичні символи та ритуали

Сакральні функції влади. Правитель – центральний компонент сакралізації влади. Концепція Дж. Фрезера. Влада шамана, чаклуна. Досвід традиційних суспільств минулого та сучасного. Священний трепет та амбівалентність табу. Заборона як форма поведінки. Смерть та потойбіччя як

форма продовження влади. Африканські шляхи смерті та потойбіччя. Жертвоприношення як дяка за дарування та отримання влади. Смерть між громадським порядком і безладом – джерело численних обрядів. Зустрічі з божествами та показові культу одержимості. Магічна складова владних відносин.

Влада як символ. Архітектурні символи влади. Атрибути та властивості влади глав держав. Тварини як символи влади. «Тіло» як символ влади. Ім'я як символ влади.

Обрядовість владних відносин. Обряд інавгурації. Харчові табу. Право на отримання імені. Татування. Носіння зброї. Ініціації. Розмальовування обличчя. Зачіски. Прикраси. Жезли. Атрибутика правителя (корона, скіпетр, держава, герб). Символіка слова. Підлабузництво. Охорона правителя. Символіка смерті правителя (вождя). Сучасні атавізми символізації владних відносин.

Етапи інавгурації в кочових етносів. Особливості та значення ритуалів у політиці: ініціація, коронація, фієста, інавгурація, поховання. Структура ритуалу. Ритуал та псевдоритуал. Політичний ритуал та обряд: особливості та відмінність понять.

Плани лекційних занять

Тема 1. Політична антропологія як наука (2 год.)

1. Предмет і об'єкт політичної антропології. Категорії політичної антропології.
2. Основні принципи політичної антропології.
3. Політична антропологія в системі соціально-гуманітарних наук: взаємозв'язок і відмінності в предметі і методах дослідження.
4. Нова політична антропологія.

Тема 2. Історія політичної антропології (2 год.)

1. Витоки політичної антропології. Основні теорії політичної антропології:
  - а) британський функціоналізм (класичний та структурний функціоналізм);
  - б) французький структуралізм;
  - в) американський неоеволюціонізм;
  - г) теорія політогенезу.

2. Політична антропологія в СРСР.
3. Політична антропологія в Російській Федерації.
4. Становлення політичної антропології в Україні.

Тема 3. Джерела та методологія вивчення політичної антропології (2 год.)

1. Загальні методологічні принципи дослідження взаємозв'язку людини і політики.
2. Проблема репрезентативності масових джерел:
  - а) міфи й казки;
  - б) прислів'я та приказки;
  - в) частівки та анекдоти;
  - г) чутки і політична сатира;
  - д) твори літератури і мистецтва.
3. Методологія та наукові підходи політичної антропології.

Тема 4. Соціобіологічні основи нерівності та влади (2 год.)

1. Біологічний базис соціальної та політичної поведінки. Соціальна поведінка тварин: покора-непокора, ієрархічні особливості, ритуали.
2. Агоністичні і кооперативні відносини людини. Поведінкові стереотипи.
3. Агресія за К. Лоренцом. Теорія біологічних основ соціальної поведінки Е. Вілсона.
4. Вікова нерівність. Американський та вітчизняний досвід ейджизму.
5. Статева стратифікація. Домінування чоловіків і підкорення жінок.
6. Персоналізація та перетворення простору. Рівні територіальних відносин.
7. Расово-антропологічна специфіка соціальних груп архаїчних та цивілізованих суспільств.

Тема 5. Расово-антропологічні характеристики політичного розвитку (2 год.)

1. Поняття раси.
2. Расова класифікація народів світу.
3. Расово-антропологічна концепція Л.Вольтмана:
  - а) політичні властивості рас;
  - б) соціальні вияви міжрасових контактів;
  - в) антропологія соціальної стратифікації суспільств;

г) антропологічні аспекти цивілізаційного розвитку.

Тема 6. Соціокультурні засади нерівності та влади (2 год.)

1. Поняття «нерівність» та «соціальна ієрархія».
2. Ієрархія в архаїчних та модерних суспільствах.
3. Чи можлива рівність?

Тема 7. Влада та лідерство в традиційних соціумах (2 год.)

1. Сутність влади та панування.
2. Традиційне панування.
3. Організаційно-управлінські функції влади.
4. Перерозподільчі функції влади. Редистрибуція.
5. Військово-організаційні функції влади.
6. Сакральні функції влади.
7. Символіка влади.

Тема 8. Ірраціональні форми мислення. Політичні символи та ритуали (2 год.)

1. Сакральні функції влади. Заборона як форма поведінки. Магічна складова владних відносин.
2. Влада як символ. *Підготуйте презентацію на одну із тем:*
  - а) архітектурні символи влади; б) тварини як символи влади; в) «тіло» як символ влади; г) ім'я як символ влади.
3. Обрядовість владних відносин. Сучасні атавізми символізації владних відносин.
4. Особливості та значення ритуалів у політиці. *Підготуйте презентацію на одну із тем:* а) ініціація; б) коронація; в) фієста; г) інаугурація; д) поховання.

7. Тематика семінарських занять

Тема 1. Людина політична (2 год.)

1. Людина політична в традиційному, індустріальному і постіндустріальному суспільстві.
2. Прометеєва людина: філософія техніцизму; техносфера і ноосфера.
3. Парадокси «цивілізації дозвілля».
4. Таємниця народження сучасної масової людини, імплзивність мас.
5. Кінець соціального: феномен «порожньої свідомості».

Ключові поняття та терміни: людина політична, людина соціальна, техніцизм, техносфера, ноосфера, політичний простір, «цивілізація дозвілля», масова людина, імплзивність мас, «порожня свідомість».

Завдання до самостійної роботи:

Скласти глосарій основних понять теми.

Підготувати міні-доповіді на запропоновані питання.

Дослідити місце політичної антропології в системі політичного та антропологічного знання. Скласти схему предметних зв'язків.

Написати доповідь на тему «П'єр Бурдьє та концепція габітуса».

Теми доповідей та презентацій:

Політична антропологія як науковий напрямок та навчальна дисципліна.

Методи політичної антропології.

Культурна та соціальна антропологія.

Основна література:

Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну [пер. с нем. В. Седелника и Н. Федоровой]. М.: Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.

Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или Конец социального [пер. с французского Н. В. Сулова]. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2000. 96 с.

Рейман Л. Д. Информационное общество и роль телекоммуникаций в его становлении. Вопросы философии. 2001. № 3. С. 3–9.

Хабермас Ю. Будущее человеческой природы [пер. с нем. М. Л. Харьковской]. М.: Изд-во «Весь мир», 2002. 144 с.

Фукуяма Ф. Великий разрыв [пер. с англ. под общ. ред. А. В. Александровой]. М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. 474 с.

Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее [пер. с англ. М. Б. Левина]. М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. 352 с.

Додаткова література:

Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структура. М.: Республика, 2006. 269 с.

Бурдьє П. Начала: [сборник] М.: Socio-Logos, 1994. 287 с.

Веблен Т. Теория праздного класса. М.: Прогресс, 1984. 339 с.

Еджел Дж. Поведение потребителя / Дж. Еджел, Р. Блекуелл, П. Мініард. СПб.: Питер, 1999. 307 с.

Щепанская Т. Б. Зоны насилия (по материалам русской сельской и современных субкультурных традиций) // Антропология насилия. СПб., 2001. С. 115–177.

Тема 2. Форми соціальної та політичної організації (2 год.)

1. Перші форми суспільної самоорганізації людини.
2. Контрольовані утворення і автономні анклавні в суспільному житті XVIII ст.
3. Масонство і його вплив на ідейну еволюцію і організаційні форми громадського руху наприкінці XVIII – початку XIX ст.
4. Особливості політичної поведінки радянської епохи.

Ключові поняття та терміни: масонство, «Homo soveticus», патронажно-клієнтарні коаліції.

Завдання до самостійної роботи:

Підготувати міні-доповіді на запропоновані питання.

Підготувати тест «Хто є хто?»

Написати есе на тему «Образ радянської людини в кінематографі».

Теми доповідей та презентацій:

Людина та влада у класичних та некласичних інтерпретаціях (Ф. Ніцше, З. Фрейд, Х. Арндт, М. Фуко та ін.).

Філософія громадянського суспільства.

Марксистські інтерпретації політичної антропології.

Теорія суспільного договору.

Основна література:

- Баландье Ж. Политическая антропология. М.: Научный мир, 2003. 204 с.
- Вольтман Л. Политическая антропология. 2-е изд. М.: Белые альвы, 2001. 444 с.
- Крадин Н. Н. Политическая антропология. 2-е изд. М.: Логос, 2004. 270 с.
- Кравець А. Політична антропологія: [монографія]. Дніпропетровськ, 2012. 178 с.

Додаткова література:

- Антропология власти. Хрестоматия по политической антропологии / Сост. и отв. ред. В. В. Бочаров. Т. 1, 2. СПб.: Изд-во СПбГУ, 2006 – 2007.
- Гордин Я. А. Мистики и охранители. Дело о масонском заговоре. СПб.: Пушкинский фонд, 1999. С. 48–96.
- Левада Ю. А. Homo Post-Soveticus // Общественные науки и современность. 2000. № 6. С. 5–24.

Тема 3. Особливості формування владних відносин в архаїчних суспільствах (2 год.)

1. Політичні відносини в індустріальних і неіндустріальних суспільствах:
  - а) речові та особистісні відносини; б) багатство і престиж; в) товар і дар.
2. Гемайншафт і гезельшафт. Престижна економіка.
3. Роботи М. Мосса про дарообмін. Феномен потлача.
4. Реципрокація та редистрибуція К. Поланьї.

Ключові поняття та терміни: доіндустріальне суспільство, індустріальне суспільство, гемайншафт, гезельшафт, потлач, реципрокація, редистрибуція.

Завдання до самостійної роботи:

Підготувати міні-доповіді на запропоновані питання.

Розробити графічну схему «Історія політичної антропології».

Підготувати есе на тему: «Колоніальна експансія та розвиток етнографічних досліджень».

Розкрити погляди Б. Малиновського щодо особливостей формування владних відносин архаїчних суспільств.

Теми доповідей та презентацій:

Політична антропологія Ж. Баландье.

Потестарно-політична етнографія.

Джерела політичної антропології.

Основна література:

Антропология власти. Хрестоматия по политической антропологии / Сост. и отв. ред. В. В. Бочаров. Т. 1, 2. СПб.: Изд-во СПбГУ, 2006–2007.

Баландье Ж. Политическая антропология. М.: Научный мир, 2003. 204 с.

Вольтман Л. Политическая антропология. 2-е изд. М.: Белые альвы, 2001. 444 с.

Крадин Н. Н. Политическая антропология. 2-е изд. М.: Логос, 2004. 270 с.

Кравець А. Політична антропологія: [монографія]. Дніпропетровськ, 2012. 178 с.

Додаткова література:

Пашков К. Дар и благодарение в контексте христианской и постмодернистской антропологии. Харьков, 2010. 221 с.

Ганьба О. Поняття, ознаки та особливості суб'єктів архаїчних правовідносин первісного родового суспільства//Теорія держави і права. 2018. № 12. С. 253

Обмен веществ [Электронный ресурс] // Толковый словарь обществоведческих терминов. СПб.: Лань, 1999. 528 с.

Режим доступа: http://www.slovarnik.ru/html_tsot/o/obmen-vestv.html.

Особенности системного исследования социальных реалий [Электронный ресурс] // Социальная работа. Режим доступа: <http://socwork.ru/article/753>.

Секацкий А. Роль времени в экономике [Электронный ресурс] // Междисциплинарный лекторий «Контекст». 2010. 23 сентября. Режим доступа: <http://nevex.tv/brain/12541>.

Тема 4. Антропология лидерства (2 год.)

1. Формы лидерства в додержавному суспільстві.
2. Концепція «неолітичної революції» Г. Чайлда та її сучасна оцінка.
3. Історія та основні характеристики теорії вождизму. Археологічні та етнографічні приклади вождизму.
4. Інститут бігмена (bigman). Відмінність влади бігмена та влади вождя.
5. Вождизм і його альтернативи. Істерія концепції.

Ключові поняття та терміни: неолітична революція, община, лінідж, клан, ката, канонічний клан, вождизм, бігмен.

Завдання до самостійної роботи:

Підготувати міні-доповіді на запропоновані питання.

Підготувати гру-тренінг «Функції влади у традиційному та модерному соціумах».

Розробити графічну схему «Типологія влади та лідерства».

Розкрити особливості формування лідерства в сучасних субкультурних общинах.

Теми доповідей та презентацій:

Суспільства традиційного панування.

Сакральні функції влади.

Практики ініціації.

Атрибутика правителя (корона, скипетр, держава, герб).

Сучасні атавізми символізації владних відносин.

Природа політичного лідерства.

Основна література:

Антропология власти. Хрестоматия по политической антропологии / Сост. и отв. ред. В. В. Бочаров. Т. 1, 2. СПб.: Изд-во СПбГУ, 2006–2007.

Баландые Ж. Политическая антропология. М.: Научный мир, 2003. 204 с.

Вольтман Л. Политическая антропология. 2-е изд. М.: Белые альвы, 2001. 444 с.

Крадин Н. Н. Политическая антропология. 2-е изд. М.: Логос, 2004. 270 с.

Кравець А. Політична антропология: [монографія]. Дніпропетровськ, 2012. 178 с.

Додаткова література:

Адлер А. Понять природу человека [Текст]. СПб.: ГА «Академический проект», 1997. 88 с.

Бердяев Н. А. О назначении человека [Текст]. М.: Республика, 1993. 383 с.

Тельпіс О. В. Антропологічна природа політичного лідерства в міжнародних відносинах // Актуальні проблеми міжнародних відносин. - 2011. - Вип. 103(1). - С. 236-247

Дандекар Дхармеш. Концепції політичного лідерства: філософсько-антропологічні та соціокультурні виміри// ГРАНІ. 2020. Том 23. № 3. С. 73-81

Буяк Б. Феномен лідерства в історико-філософській ретроспективі. Гуманітарний вісник. 2015. № 36. С. 238–253.

Горбачева Н. С. Методология исследования политического лидерства. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. 2015. № 8-1 (58). С. 52–55.

Держановська С. Сутність політичного лідерства: аналіз праць сучасних українських науковців. Ефективність державного управління. Збірник наукових праць. 2014. Вип. 40. С. 310–316.

Дубінська В. О. Теоретичні засади дослідження політичного лідерства у системі державного управління. Актуальні проблеми державного управління. 2014. № 2.

Тема 5. Антропологія насилля та тріумфу (2 год.)

1. Насилля як явище культури. Європейський варіант «насилля» як світовий еталон.

2. Етологічні дослідження К. Лоренца. Агресія як інстинкт.

3. Антропологічна теорія насилля Р. Жірара. Теорія мімесису Ф. Лаку-Лабарта.

4. Антропологія «бажання». «Бажання» як рушій політичного насилля.

5. Феномен тріумфу. Місце тріумфу в механізмах влади.

Ключові поняття та терміни: насилля, «міметичне бажання», мімесис, принцип таліона, наратив жертви, тріумф.

Завдання до самостійної роботи:

Підготувати міні-довіді на запропоновані питання.

Підготувати есе на тему «Природні джерела нерівності»

Написати доповідь на тему «Тріумф як історичний феномен».

Теми доповідей та презентацій:

Соціобіологія та етологія.

Теорія агресивності К. Лоренца.

Агресія та альтруїзм.

Етнопсихологічна природа протиставлення великих соціальних груп.

Архаїчні культури та сучасна цивілізація.

Американський та вітчизняний досвід ейджизму.

Основна література:

Антропология власти. Хрестоматия по политической антропологии / Сост. и отв. ред. В. В. Бочаров. Т. 1, 2. СПб.: Изд-во СПбГУ, 2006–2007.

Баландье Ж. Политическая антропология. М.: Научный мир, 2003. 204 с.

Вольтман Л. Политическая антропология. 2-е изд. М.: Белые альвы, 2001. 444 с.

Крадин Н. Н. Политическая антропология. 2-е изд. М.: Логос, 2004. 270 с.

Кравець А. Політична антропология: [монографія]. Дніпропетровськ, 2012. 178 с.

Додаткова література:

Бочаров В. В. Антропология насилия. СПб., 2002. 497 с.

Лоренц К. Агрессия (так называемое «зло»). М.: «Прогресс», 1994. 272 с.

Назаретян А. П. Антропология насилия и культура самоорганизации: Очерки по эволюционно-исторической психологии. М.: Издательство ЛКИ, 2008. 256 с.

Щепанская Т. Б. Зоны насилия (по материалам русской сельской и современных субкультурных традиций) // Антропология насилия. СПб., 2001. С. 115–177.

Тукаленко І. Влада і насильство: конфігурації взаємодії// Політичний менеджмент. 2010. №5. С. 104-112

Тема 6. Гендерна детермінація влади (2 год.)

1. Манчестерські дослідження гендеру і влади в організаціях.
2. Чоловіче домінування в міфології і владних практиках. Влада (вплив) жінок: проблема невидимості.
3. Фемінізм та релігія.
4. Портрети політиків в чоловічому та жіночому дискурсі. Жіночі та чоловічі біографії: стереотипи самопрезентації в політиці.
5. «Жіноча мова» в контексті патріархатних стратегій влади.

Ключові поняття та терміни: патрілінійна система, матрілінійна система, фемінізм, гендер.

Завдання до самостійної роботи:

Підготувати міні-доповіді на запропоновані питання.

Підготувати есе на тему «Ціннісний вимір політики».

Підготуватись до дискусії «Мораль в політиці».

Зробити дослідження на тему «Антропологія чоловічої та жіночої політичної влади» (використовуючи приклади з історії).

Теми доповідей та презентацій:

Проблема співвідношення політики та моралі у політичній філософії Х. Арендт.

Альтруїзм та солідарність у розвитку давніх суспільств.

Уявлення соціальної справедливості.

Моральний вимір контролю та нагляду

Основна література:

Антропология власти. Хрестоматия по политической антропологии / Сост. и отв. ред. В. В. Бочаров. Т. 1, 2. СПб.: Изд-во СПбГУ, 2006–2007.

Баландые Ж. Политическая антропология. М.: Научный мир, 2003. – 204 с.

Вольтман Л. Политическая антропология. 2-е изд. М.: Белые альвы, 2001. 444 с.

Крадин Н. Н. Политическая антропология. 2-е изд. М.: Логос, 2004. 270 с.

Кравець А. Політична антропологія: [монографія]. Дніпропетровськ, 2012. 178 с.

Додаткова література:

Айвазова С. Г. Патриархат // Словарь гендерных терминов. М.: Информация XXI век, 2002. С. 169–171.

Аксёнова Н. В. Мужская атрибуция игр с использованием палки (по материалам Слобожанщины в конце XIX – начале XX ст.) // «Мужское» в традиционном и современном обществе. М.: Гендер-кос, 2003. С. 9–10.

Алексеева Н. В. Мужчина и женщина: особенности подвижничества в русской православной традиции // «Мужское» в традиционном и современном обществе. М.: Гендер-кос, 2003. С. 10–11.

Бендас Т. В. Гендерная психология: [учеб. пособ.]. СПб.: Питер, 2008. 431 с.

Бурдые П. Мужское господство // Социальное пространство: поля и практики. – М.; СПб.: Речь, 2005. 443 с.

Вілкова О. Ю. Гендерна реальність сучасного суспільства // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Соціологія. Психологія. Педагогіка. К.: Видавничий центр Київський університет, 2002. Вип. 13. С. 5–8.

Вілкова О. Ю. Конструктивні та деструктивні вияви гендерних стереотипів // Український соціум. 2004. № 3 (5). С. 24–29.

Вілкова О. Ю. Процес формування та наслідки відтворення гендерних стереотипів // Нова парадигма: альманах наукових праць. Філософія. Соціологія. Політологія. Запоріжжя: Нова парадигма, 2003. Вип. 33. С. 185–190.

Тема 7. Актуальні проблеми сучасної політичної антропології (2 год.)

1. Загальнофілософські проблеми знання про людину. Сучасна людина в «кривому дзеркалі» політичної науки.
2. Десакралізація світу політичного. «Криклива меншість» та «мовчазна більшість» у політиці.
3. Феномен приватизованого майбутнього.
4. Суспільство політичної вистави.

Ключові поняття та терміни: десакралізація, «приватизоване майбутнє», політична вистава.

Завдання до самостійної роботи:

Підготувати міні-доповіді на запропоновані питання.

Підготувати гру-тренінг «Програма виходу країни з кризи: політикоантропологічний погляд».

Підготувати доповідь на тему «Феномен віртуалізації сучасної політики».

Теми доповідей та презентацій:

Цінності західної цивілізації та традиційні суспільства.

Потестарна культура пострадянських держав.

Поняття «політичної олігархії» та «політичного клану» у сучасній Україні.

Політична трансформація постколоніального світу.

Основна література:

Антропология власти. Хрестоматия по политической антропологии / Сост. и отв. ред. В. В. Бочаров. Т. 1, 2. СПб.: Изд-во СПбГУ, 2006 – 2007.

Баландье Ж. Политическая антропология. М.: Научный мир, 2003. 204 с.

Вольтман Л. Политическая антропология. 2-е изд. М.: Белые альвы, 2001. 444 с.

Крадин Н. Н. Политическая антропология. 2-е изд. М.: Логос, 2004. 270 с.

Кравець А. Політична антропологія: [монографія]. Дніпропетровськ, 2012. 178 с.

Додаткова література:

Гуманізм: сучасні інтерпретації та перспективи. К.: Український Центр духовної культури, 2001. С. 85, 274.

Ницше Ф. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей // Избран. произв. в 3-х томах. Т. 1. М.: Вок, 1994. С. 87–241.

Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое//Соч. в 2-х т. Т.1. М., 1990.

Уилбер К. Краткая история всего. М.: АСТ. Астрель. 2006. С. 302–318.

Франкл В. Человек в поисках смысла. М.: «Прогресс», 1990. С. 39–110.

8. Оцінювання результатів навчальної діяльності студентів

У процесі вивчення навчальної дисципліни використовуються такі *методи навчання*:

Теоретико-інформаційні: усне логічне цілісне викладення навчального матеріалу (лекція); діалогічно побудоване усне викладення (бесіда); пояснення, демонстрація.

Пошуково-творчі (семінарські заняття): аналіз конкретних ситуацій (проблемних, звичайних, нетипових); групове обговорення питання; дискусії.

Методи самостійної роботи студентів: читання (робота з підручником й іншими учбово-методичними посібниками); конспектування; рішення завдань і проблемних ситуацій; творчі завдання.

Для активізації процесу навчання студентів у ході вивчення дисципліни застосовуються такі навчальні технології та засоби:

- на лекціях чітко та зрозуміло структурується матеріал; зосереджується увага студентів на проблемних питаннях; наводяться конкретні приклади практичного застосування отриманих знань; звертаються до зарубіжного досвіду вирішення окремих проблем; заохочуються студенти до критичного сприймання нового матеріалу замість пасивного конспектування; використовуються наочні матеріали, схеми, таблиці, моделі, графіки; використовуються технічні засоби навчання: мультимедійний проектор, слайди тощо;

- на семінарських заняттях обговорюються основні проблеми теми; проводяться дискусії, спрямовані на поглиблення, розширення, деталізацію і закріплення теоретичного матеріалу, які сприяють активізації пізнавальної діяльності студентів, формуванню самостійності суджень, умінню відстоювати власні думки, аргументувати їх на основі наукових фактів та сприяють оволодінню фундаментальними знаннями, допомагають розвивати логічне мислення, формувати переконання, оволодівати культурою толерантності.

Обов'язковими елементами активізації навчальної роботи студентів є чіткий контроль відвідування студентами занять, заохочення навчальної активності, справедлива диференціація оцінок.

Методи контролю. Контроль і оцінювання знань, умінь та навичок студентів складається з двох етапів: поточного контролю роботи студентів та підсумкового контролю (іспиту).

Оцінювання результатів навчальної діяльності студентів здійснюється з урахуванням індивідуальних особливостей студентів і передбачає диференційований підхід у його організації. Оцінюватися може виконання студентами будь-яких навчальних завдань, під час роботи над якими студенти демонструють власне аналітичне мислення: розгорнуті і стислі усні відповіді, письмові роботи, доповіді, виступи в дискусіях тощо.

При цьому враховується: розуміння студентами взаємозв'язків між подіями, уміння порівнювати, пояснювати, аналізувати та критично оцінювати факти; самостійність мислення; використання різних джерел політичних знань, з розумінням їх особливостей, умінням їх характеризувати і оцінювати; правильність і достатність добору прикладів для підтвердження висунутих студентом пропозицій і гіпотез, а також при ілюстрації загальних теорій та концепцій; чіткість і завершеність викладу; мовна грамотність.

Розподіл балів, які отримують студенти

1. Поточний контроль – 20 балів
2. Модульна контрольна робота (тест) – 15 балів
3. Індивідуальна письмова робота (реферат, презентація, есе) – 15 балів
4. Екзаменаційна робота – 50 балів

Загальна кількість – 100 балів, форма підсумкового контролю – іспит.

1. Поточний контроль – це оцінювання знань студента під час семінарських та практичних занять, якості виконання домашніх завдань, самостійної роботи та активності студента на занятті.

Форми участі студентів у навчальному процесі, які підлягають поточному контролю: виступ з основного питання, усна наукова доповідь, доповнення, запитання до виступаючого, рецензія на виступ, участь у дискусіях, інтерактивних формах організації заняття, аналіз джерельної і монографічної літератури, письмові завдання (тестові, контрольні, творчі роботи тощо), реферат, есе (письмові роботи, оформлені відповідно до вимог).

На семінарських заняттях оцінці підлягають: рівень знань, продемонстрований у виступах, активність при обговоренні питань, відповіді на питання експрес-контролю тощо. Критеріями оцінки при усних відповідях можуть бути: повнота розкриття питання; логіка викладення; впевненість та переконливість, культура мови; використання основної та додаткової літератури (монографій, навчальних посібників, журналів, інших періодичних видань тощо); аналітичність міркування, вміння робити порівняння, висновки.

Оцінювання роботи студентів у процесі практичних (семінарських) занять має на меті перевірку рівня підготовленості студента щодо: розуміння теоретико-методологічних проблем, що розглядаються; засвоєння методичного матеріалу дисципліни; ознайомлення з рекомендованою літературою; уміння поєднувати теорію з практикою при розгляді виробничих ситуацій, вирішенні завдань; логіки, стилю викладання матеріалу в письмових роботах і при виступах в аудиторії, вміння обґрунтовувати свою позицію, здійснювати узагальнення інформації і робити висновки.

Поточний контроль рівня засвоєння навчального матеріалу дисципліни оцінюється за п'ятибальною шкалою (в діапазоні від 0 до 5 балів) і сукупно можна набрати максимум 20 балів. Бали за аудиторну роботу не відпрацьовуються у разі пропусків без поважної причини. Якщо студент жодного разу не відповідав на семінарських заняттях, матиме за відповідний поточний контроль 0 балів. Результати поточного контролю заносяться до журналу обліку роботи академічної групи. Позитивна оцінка поточної успішності студента за відсутності пропущених і невідпрацьованих семінарських занять, позитивні оцінки за модульні роботи є підставою допуску до підсумкової форми контролю – іспиту.

2. Модульна контрольна робота. Мета виконання контрольної роботи – закріплення та перевірка набутих знань. Модульний контроль (тестування) проводиться в кінці кожного модуля, відповідно до навчальної програми курсу. Оцінка модульної контрольної роботи виставляється з урахуванням результатів проведеного контрольного заходу даного МК. Використовується п'ятибальна шкала оцінювання. Контрольні заходи з дисципліни «Політична антропологія»

проводяться під час семінарських занять в академічній групі відповідно до розкладу занять. До контрольного заходу студент допускається незалежно від результатів поточного контролю. На консультаціях студент може відпрацювати пропущені семінарські заняття, захистити індивідуальні завдання, реферати, а також ліквідувати заборгованості з інших видів навчальної роботи. У разі відсутності студента на тестовому заході модульного контролю або при одержаній незадовільній оцінці за результатами модульного контролю йому надається право на повторне складання в індивідуальному порядку. Контрольна робота оцінюється максимум 15 балів.

Критерії оцінювання знань, умінь і навичок студентів з навчальної дисципліни при підсумковому контролі необхідно розробити, виходячи з таких загальних рекомендацій:

“відмінно” – студент демонструє повні і глибокі знання навчального матеріалу, достовірний рівень розвитку умінь та навичок, правильне й обґрунтоване формулювання практичних висновків, уміння приймати необхідні рішення в нестандартних ситуаціях, вільне володіння науковими термінами, аналізує причинно-наслідкові зв’язки;

“добре” – студент демонструє повні знання навчального матеріалу, але допускає незначні пропуски фактичного матеріалу, вміє застосувати його щодо конкретно поставлених завдань, у деяких випадках нечітко формулює загалом правильні відповіді, допускає окремі несуттєві помилки та неточності;

“задовільно” – студент володіє більшою частиною фактичного матеріалу, але викладає його не досить послідовно і логічно, допускає істотні пропуски у відповіді, не завжди вміє інтегровано застосувати набуті знання для аналізу конкретних ситуацій, нечітко, а інколи й невірно формулює основні теоретичні положення та причинно-наслідкові зв’язки;

“незадовільно” – студент не володіє достатнім рівнем необхідних знань, умінь, навичок, науковими термінами.

Приклад контрольної роботи

1. Як академічна дисципліна політична антропологія склалась:
  - а) на початку XIX століття;

- б) в середині XIX століття;
- в) на початку XX століття;
- г) в середині XX століття.

2. Робота, що вплинула на працю Ф. Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності та держави»:

- а) Л. Морган «Стародавнє суспільство»;
- б) Г. Спенсер «Ліга ходеносауни»;
- в) М. Фортес «Африканські політичні системи»;
- г) жодної правильної відповіді.

3. Поясніть матрілінійну систему відносин у суспільстві.

4. Дайте визначення влади з точки зору політичної антропології.

5. Французький структуралізм у першу чергу представлений роботами:

- а) М. Блока;
- б) Ж. Баландьє;
- в) М. Абеле;
- г) Ж. Маке;
- д) всі відповіді правильні.

6. Назвіть основні риси «бігмена».

7. Основоположником неоеволюціонізму вважається:

- а) Леслі Уайт;
- б) Джуліан Стюард;
- в) Толкот Парсонс;
- г) Фрідріх Енгельс.

8. Дайте визначення поняття «chiefdom».

9. У чому суть «Політичної антропології» В. Ільїна?

10. Назвіть особливості концепції «влади-власності» Л. С. Васильєва.

3. Індивідуальна письмова робота – це невелике за обсягом завдання, яке безпосередньо стосується теми поточного семінару і може виконуватися як під час його проведення, так і бути підготовлене заздалегідь самостійно. Письмова робота може бути виконана у формі невеликого дослідження, доповіді,

аналітичної записки чи есе. Практичні заняття, що передбачають підготовку презентацій, письмові роботи не включають.

Вимоги до письмової роботи

Доповіді та індивідуальні завдання за відповідними темами семінарських занять виконуються самостійно при консультуванні викладачем протягом вивчення навчальної дисципліни у відповідності до графіку навчального процесу. Даний вид роботи виконується з метою закріплення, поглиблення і узагальнення знань, одержаних студентами за час навчання та набуття практичних навичок їх застосування при вирішенні проблем політичної антропології. Доповіді та індивідуальні завдання допускають наявність наступних елементів наукового дослідження: практичної значущості; комплексного системного підходу до вирішення завдань дослідження; теоретичного використання передової сучасної методології і наукових розробок; наявності елементів творчості.

Практична значущість доповідей та індивідуальних завдань полягає в обґрунтуванні реальності їх результатів для потреб теорії та практики політичної антропології. Реальною вважається робота, яка виконана на основі аналізу результатів досліджень провідних фахівців у даній сфері, теоретичної бази щодо актуальних питань та запропонованої теоретико-методичної і методологічної баз щодо шляхів вирішення проблем, які існують у практичній політиці.

Комплексний системний підхід до розкриття теми доповідей і індивідуальних завдань полягає в тому, що предмет дослідження розглядається під різними точками зору – з позицій теоретичної бази і практичних напрацювань його реалізації в суспільній діяльності, в тісній взаємодії та єдиній логіці викладення.

Застосування сучасної методології дослідження полягає в тому, що при підготовці доповідей індивідуальних завдань студент повинен використовувати існуючу теоретичну базу й апарат наукових методів дослідження. В процесі підготовки доповідей і індивідуальних завдань разом з теоретичними знаннями і практичними навиками за фахом, студент повинен продемонструвати здібності

до науково-дослідної роботи і уміння творчо мислити, навчитися вирішувати науково-прикладні актуальні завдання.

Реферування літератури – конспектування першоджерел із зазначенням основної думки роботи та самостійних висновків студента. Обов'язковою вимогою є відповідність підбірки цитат загальній спрямованості курсу та наявність повних і ґрунтовних авторських висновків й узагальнень (власна оцінка, ставлення, позитиви/негативи, рекомендації тощо).

Індивідуальна робота студентів з курсу передбачає написання рефератів та підготовку фіксованих виступів. Для цього необхідно скласти план реферату чи виступу, вивчити потрібні літературні джерела, зробити виписки. За своїм змістом реферат і виступ повинні відповідати обраній темі. Виклад матеріалу має бути логічним, послідовним.

За структурою *реферат* складається із короткого вступу, двох або трьох розділів основної частини, висновків та списку використаної літератури. План написання реферату повинен мати внутрішню єдність і логіку, враховувати актуальність проблеми, її наукову розробленість та практичну значимість.

У *вступі* обґрунтовується актуальність проблеми, що вивчається, її практична значимість; формулюються мета й завдання дослідження, вказуються обсяг і структура реферату. Обсяг вступу не повинен перевищувати однієї сторінки комп'ютерного тексту.

Основна частина обсягом до 10 сторінок комп'ютерного тексту, викладеного у двох-трьох розділах, повинна містити виклад основних 23 теоретичних положень, що визначають сутність і зміст предмета досліджуваної теми, з огляду на цілі й завдання реферату; розгляд різних точок зору провідних фахівців з досліджуваних питань на основі аналізу літературних та інших інформаційних джерел; визначення пріоритетних питань, що підлягають першочерговому розв'язанню; аналізуються практичні матеріали, сучасні тенденції розвитку та особливості, притаманні зовнішньоекономічній діяльності України. На основі отриманих результатів розглядаються пропозиції, рекомендації, заходи щодо досягнення цілей згідно з темою реферату. При цьому студент повинен виявити самостійність та ініціативу.

Висновки є завершальним етапом виконаного студентом реферату. Вони повинні містити короткі підсумки за результатами дослідження та прикладного аналізу об'єкта дослідження з наведенням позитивних і негативних сторін, а також нереалізованих можливостей; перелік заходів, спрямованих на розв'язання проблеми, підвищення ефективності об'єкта дослідження; отримані якісні та кількісні показники; можливі варіанти реалізації запропонованих у рефераті заходів.

Реферат виконується державною (українською) мовою. Викладення повинно мати науковий характер, чіткий, без орфографічних і синтаксичних помилок, логічно послідовний. Пряме переписування матеріалів з літератури неприпустиме. Оформлення реферату має відповідати встановленим вимогам: обсяг – 12-15 сторінок, 14 шрифт, 1,5 інтервал, поля: зліва, зверху, знизу – 20 мм, справа – 15 мм. Список літератури подавати наприкінці тексту за алфавітом. Посилання в тексті в квадратних дужках, де перша цифра – номер позиції у списку літератури, а друга – номер сторінки.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання передбачає: систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань із дисципліни і застосування їх при вирішенні конкретних виробничих завдань; розвиток навичок самостійної роботи з літературними джерелами. Виконане ІНДЗ студент подає наприкінці семестру, але не пізніше терміну проведення підсумкового модульного контролю. Оцінка за виконання ІНДЗ враховується при виставленні загальної оцінки з дисципліни. Письмова робота оцінюється максимум 15 балів.

Критерії оцінювання індивідуального науково-дослідного завдання

0-1 бал – студент недостатньо володіє матеріалом .

2-3 бали – студент володіє матеріалом та окремими навиками аналізу науковометодичної літератури, складав реферат у спрощеному вигляді.

4-5 балів – студент володіє матеріалом, відтворює значну його частину у вигляді реферату, за допомогою викладача аналізує науково-методичну літературу.

6-7 балів – студент володіє матеріалом і навиками текстуального аналізу на рівні цілісного уявлення про предмет дослідження, складає текст реферату самостійно, але допускає помилки та неточності.

8-9 балів – студент володіє матеріалом, систематизує та узагальнює його, складає текст, підбирає додатковий матеріал.

10-11 балів – студент володіє матеріалом та навиками цілісного аналізу науковометодичної літератури, виявляє початкові творчі здібності, самостійно готує текст, у якому можуть бути допущені неточності, вміє працювати з різними джерелами інформації.

12-13 балів – студент на високому рівні володіє матеріалом, систематизує, узагальнює та аналізує науково-методичну літературу, має власні судження, самостійно складає текст реферату та правильно його оформлює.

14-15 балів – студент вільно володіє матеріалом та навиками цілісного аналізу науково-методичної літератури, виявляє навички самостійного наукового пошуку, вільно складає текст реферату та правильно виконує оформлення.

Тематика рефератів

- Британський функціоналізм.
- Французький структуралізм.
- Американський неоеволюціонізм.
- Теорії політогенезу.
- Політична антропология в СРСР та Російській Федерації.
- Територіальна поведінка як підстава нерівності та влади.
- Соціобіологічна дихотомія «свої-чужі».
- Агресивна поведінка.
- Статева та гендерна нерівність.
- Вікова нерівність - «ейджизм».
- Поняття раси та расова класифікація народів світу.
- Расово-антропологічна концепція Л.Вольтмана:
  - а) політичні властивості рас;
  - б) соціальні вияви міжрасових контактів;

- в) антропологія соціальної стратифікації суспільств;
- г) антропологічні аспекти цивілізаційного розвитку.
- Нерівність та соціальна ієрархія.
- Ієрархія в архаїчних та модерних суспільствах.
- Сутність влади та панування.
- Традиційне панування.
- Організаційно-управлінські функції влади.
- Перерозподільчі функції влади. Редистрибуція.
- Військово-організаційні функції влади.
- Сакральні функції влади.
- Символіка влади.
- Лідерство в ранньоземлеробських суспільствах. Бігмен.
- Феномен вождизму в працях політантропологів.
- Вождизм: сутність та типологія.
- Альтернативи вождизму.
- Теорії виникнення держави.
- Сутність та основні ознаки держави (інтегративний та конфліктний підходи).
- Ранньодержавні утворення.
- Первинні та вторинні держави.
- Шляхи еволюції державних утворень.
- Альтернативи державним утворенням.
- Традиціоналізм та модернізація на сучасному етапі.
- Традиційний тип панування (досвід ХХ - поч. ХХІ ст.).
- Особистісний характер влади сучасних політиків.
- Етнонаціональні чинники політогенезу в кінці ХХ - на початку ХХІ ст.
- Корупція, хабарництво та протекціонізм як механізми сучасної політичної поведінки.
- Кланові структури та місництво на сучасному етапі.
- Сучасна міфологія сакралізації влади.
- Атрибутика влади сучасних держав.

Індивідуальна навчально-дослідна робота є видом позааудиторної індивідуальної діяльності студента, результати якої використовуються у процесі вивчення програмного матеріалу навчальної дисципліни. Завершується виконання ІНДЗ прилюдним захистом – **презентацією**. Мета: прищеплення та розвиток навичок і вмінь самостійної роботи з науковою літературою, складання невеличких повідомлень та презентацій з фаху, розв'язання ситуативних педагогічних задач, систематизація, поглиблення, узагальнення, закріплення знань з дисципліни «Політична антропологія» та їх застосування отриманих знань на практиці.

Презентація – вид завдання, що передбачає вміння систематизувати матеріал та наочно його представити. Основні вимоги до підготовки PowerPoint презентації: кількість слайдів 15 – 25; наявність плану, списку використаних джерел; наявність ілюстрацій та наочностей; власне авторство презентації.

Презентації готуються студентами самостійно та демонструються на семінарському занятті, відповідно до якого заплановані. Презентація може супроводжуватися іншою наочністю: відео, фото, географічними картами, малюнками, карикатурами, музикою, таблицями, статистичними даними тощо. В цьому разі максимальна оцінка за такий вид роботи може бути збільшена.

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, виконання самостійної та індивідуальної роботи залежить від дотримання таких вимог: своєчасність виконання навчальних завдань; повний обсяг їх виконання; якість виконання навчальних завдань; самостійність виконання; творчий підхід у виконанні завдань; ініціативність у навчальній діяльності.

Тематики презентацій

- Актуальні проблеми політичної антропології
- Ірраціональні форми мислення. Політичні символи та ритуали
- Особливості формування владних відносин в архаїчних суспільствах
- Соціальна ієрархія в архаїчних та модерних суспільствах.
- Расово-антропологічна концепція Л.Вольтмана.
- Політико-антропологічні ідеї в праці Ф.Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності та держави».

- Д. Куртц про парадигми політичної антропології.
- П'єр Бурдьє та концепція габітуса.
- Б. Малиновський щодо особливостей формування владних відносин архаїчних суспільств.
- Потестарність у політичній антропології: історичні особливості використання терміну.
- Вождизм: сутність та типологія.
- Особливості формування лідерства в сучасних субкультурних общинах.
- Антропологія насилля та тріумфу
- Антропологія чоловічої та жіночої політичної влади
- Феномен віртуалізації сучасної політики
- Символіка та ритуали влади
- Ієрархія в архаїчних та модерних суспільствах.
- Портрети політиків в чоловічому та жіночому дискурсі
- Перші форми суспільної самоорганізації людини
- Антропологічна характеристика населення Київської Русі.

Творча робота (есе) – вид самостійної роботи студентів з написання короткого, вільного прозового твору, міркування невеликого обсягу з вільною композицією. Есе виражає індивідуальні враження та міркування з конкретного питання. Творча робота має містити чіткий виклад суті поставленої проблеми, включати самостійно проведений аналіз цієї проблеми з використанням концепцій і аналітичного інструментарію, висновки, узагальнюючі авторську позицію з поставленої проблеми.

Побудова есе – це відповідь на питання чи розкриття теми, яка засноване на класичній системі доказів.

Структура есе. Вступ – суть і обґрунтування вибору теми. Воно складається з ряду компонентів, пов'язаних логічно і стилістично. На цьому етапі дуже важливо правильно сформулювати питання, на яке необхідно знайти відповідь у ході дослідження.

Основна частина – теоретичні основи обраної проблеми та виклад основного питання. Ця частина припускає розвиток аргументації й аналізу, а

також обґрунтування їх, виходячи з наявних даних і позицій з цього питання. У цьому полягає основний зміст есе й це являє собою головну складність.

Висновки – узагальнення й аргументовання основних положень теми із зазначенням сфери її застосування.

Тематика есе

- Історичні та психологічні форми влади в роботі М. Блока «Феодальне суспільство».
- Концепція сегментарної держави А. Саутхолла.
- Сакральність влади в працях М. Абеле та Ж. Баландьє.
- Концепція К. Леві-Стросса в роботі «Структурна антропологія».
- Типологія архаїчної влади Ж. Баланд'є.
- Особливості становлення політичної антропології в Україні.
- Ідея вікової стратифікації в роботі Г. Шурца «Вікові класи та чоловічі союзи».
- Етнографічні приклади інституту бігмена.
- Етнографічні приклади вождизму.
- Магічна складова влади.
- Юдейська репрезентація насилля: принцип таліона.
- Давньогрецька репрезентація насилля: міфологічна онтологія.
- Давньоримська репрезентація насилля: домінування і влада.
- Християнський переворот: наратив жертви.
- Звинувачення в чаклунстві як здійснення влади
- Жертвоприношення як дяка за дарування та отримання влади.
- Африканські шляхи смерті та потойбіччя.
- Сучасні атавізми символізації владних відносин.
- Символіка смерті правителя (вождя).
- Спорт як переадресація агресії.
- Релігійні та світські підходи до проблеми критерію сенсу людського життя.
- Суспільство політичної вистави.

Умови допуску до підсумкового контролю

Умовами допуску до іспиту є належне виконання:

1) змісту питань планів семінарських занять. Для цього необхідно готувати конспекти семінарських занять. Вітається якісна підготовка візуалізованих презентацій відповідей на семінарські питання. Візуалізована презентація на семінарське питання не повинна перевищувати 20 слайдів. Однак слід пам'ятати, що візуалізована презентація тільки доповнює підготовлену основну відповідь студента (-ки).

2) індивідуальної роботи.

Виконання цих завдань передбачає якісну пошукову працю, творчий підхід до оформлення студентом (-кою) роботи. Студент (-ка) допускається до підсумкового контролю (іспиту) за умови відпрацювання усіх «заборгованостей» та набору 25 і більше балів.

Підсумковою формою контролю знань студентів є **іспит**, який проводиться в письмовій формі. На іспит виносяться вузлові питання, типові та комплексні завдання, що потребують творчого підходу та вміння синтезувати отримані знання. Екзаменаційна робота студента оцінюється максимум 50 балів.

Робота студентів за підсумками виконання усіх основних видів усних та письмових завдань загалом оцінюється у 100 балів.

У разі відсутності студента на лекції чи семінарі, невиконання ним практичних завдань із поважних причин, він має право відпрацювати кожну тему з викладачем індивідуально. У таких випадках кількість балів визначається згідно з якістю виконаної роботи. Відсутність студента на заняттях без поважних причин, невиконання практичних завдань чи ненаписання письмових робіт є підставою для незарахування викладачем відповідної теми. Якщо студент не відвідував курсу лекцій, не відвідував практичні заняття і не виконав практичні завдання, а, отже, і не набрав необхідної кількості балів, то він, за рішенням кафедри, не допускається до складання іспиту.

Політика курсу

Політика щодо дедлайнів та перескладання: роботи, які здаються із порушенням термінів без поважних причин, оцінюються на нижчу оцінку. Перескладання модулів відбувається із дозволу деканату за наявності поважних причин (наприклад, лікарняний). Політика щодо академічної доброчесності: усі

письмові роботи перевіряються на наявність плагіату і допускаються до захисту із коректними текстовими запозиченнями не більше 20%. Списування під час контрольних робіт та екзаменів заборонені (в т.ч. із використанням мобільних пристроїв). Політика щодо відвідування: відвідування занять є обов'язковим компонентом оцінювання, за яке нараховуються бали. За об'єктивних причин (наприклад, хвороба, міжнародне стажування) навчання може відбуватись в онлайн формі за погодженням із керівником курсу.

Курс передбачає роботу в колективі. Середовище в аудиторії є дружнім, творчим, відкритим до конструктивної критики. Усі завдання, передбачені програмою, мають бути виконані у встановлений термін. Під час роботи над завданнями не допустимо порушення академічної доброчесності. Презентації та доповіді мають бути авторськими та оригінальними.

Інформаційні ресурси в Інтернеті, інше методичне забезпечення

- **подивитися науково-популярні фільми:** «Федір Вовк – вчений, який прагнув прославити Україну. Велич особистості», «Загублені цивілізації», «Антропология власти: неизменность в истории и в пространстве!», «Знаки власти средневековых правителей», «Прогулки с пещерными людьми», «Тайна происхождения человека», «Тайны происхождения жизни» та ін.

- **відвідати:** Івано-Франківський краєзнавчий музей (м. Івано-Франківськ), музей народної архітектури та побуту Прикарпаття (с. Крилос), музей етнографії та екології Карпатського краю (м. Яремче), музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (м. Львів)

- **список робіт для реферування:** Ж. Баландьє «Політична антропология», Л. Морган «Ліга ірокезів», Л. Морган «Стародавнє суспільство», Л. Куббель «Нариси потестарно-політичної етнографії», К. Леві-Стросс «Структурна антропология», Л. Мейр «Первісне управління», Дж. Везерфорд «Племена на пагорбі» та ін.

9. Питання підсумкового контролю

1. Предмет і об'єкт політичної антропології. Категорії політичної антропології.
2. Основні принципи політичної антропології.
3. Політична антропологія в системі соціально-гуманітарних наук: взаємозв'язок і відмінності в предметі і методах дослідження.
4. Нова політична антропологія.
5. Витоки політичної антропології. Основні теорії політичної антропології:
  - а) британський функціоналізм (класичний та структурний функціоналізм);
  - б) французький структуралізм;
  - в) американський неоеволюціонізм;
  - г) теорія політогенезу.
6. Політична антропологія в СРСР.
7. Політична антропологія в Російській Федерації.
8. Становлення політичної антропології в Україні.
9. Загальні методологічні принципи дослідження взаємозв'язку людини і політики.
10. Проблема репрезентативності масових джерел:
  - а) міфи й казки;
  - б) прислів'я та приказки;
  - в) частівки та анекдоти;
  - г) чутки і політична сатира;
  - д) твори літератури і мистецтва.
11. Методологія та наукові підходи політичної антропології.
12. Біологічний базис соціальної та політичної поведінки. Соціальна поведінка тварин: покора-непокора, ієрархічні особливості, ритуали.
13. Агоністичні і кооперативні відносини людини. Поведінкові стереотипи.
14. Агресія за К. Лоренцом.
15. Теорія біологічних основ соціальної поведінки Е. Вілсона.
16. Вікова нерівність. Американський та вітчизняний досвід ейджизму.
17. Статева стратифікація. Домінування чоловіків і підкорення жінок.
18. Персоналізація та перетворення простору. Рівні територіальних відносин.

19. Расово-антропологічна специфіка соціальних груп архаїчних та цивілізованих суспільств.
30. Поняття раси.
21. Расова класифікація народів світу.
22. Расово-антропологічна концепція Л.Вольтмана:
  - а) політичні властивості рас;
  - б) соціальні вияви міжрасових контактів;
  - в) антропологія соціальної стратифікації суспільств;
  - г) антропологічні аспекти цивілізаційного розвитку.
23. Поняття «нерівність» та «соціальна ієрархія».
24. Ієрархія в архаїчних та модерних суспільствах.
25. Чи можлива рівність?
26. Сутність влади та панування.
27. Традиційне панування.
28. Організаційно-управлінські функції влади.
29. Перерозподільчі функції влади. Редистрибуція.
30. Військово-організаційні функції влади.
31. Сакральні функції влади.
32. Символіка влади.
33. Сакральні функції влади. Заборона як форма поведінки. Магічна складова владних відносин.
34. Влада як символ.
35. Архітектурні символи влади.
36. Тварини як символи влади.
37. «Тіло» як символ влади.
38. Ім'я як символ влади.
39. Обрядовість владних відносин. Сучасні атавізми символізації владних відносин.
40. Особливості та значення ритуалів у політиці: ініціація; коронація; фієста; інаугурація; поховання.

41. Людина політична в традиційному, індустріальному і постіндустріальному суспільстві.
42. Прометеева людина: філософія техніцизму; техносфера і ноосфера.
43. Парадокси «цивілізації дозвілля».
44. Таємниця народження сучасної масової людини, імпульсивність мас.
45. Кінець соціального: феномен «порожньої свідомості».
46. Перші форми суспільної самоорганізації людини.
47. Контрольовані утворення і автономні анклавні в суспільному житті XVIII ст.
48. Масонство і його вплив на ідейну еволюцію і організаційні форми громадського руху наприкінці XVIII – початку XIX ст.
49. Особливості політичної поведінки радянської епохи.
50. Політичні відносини в індустріальних і неіндустріальних суспільствах:
а) речові та особистісні відносини; б) багатство і престиж; в) товар і дар.
51. Гемайншафт і гезельшафт. Престижна економіка.
52. Роботи М. Мосса про дарообмін. Феномен потлача.
53. Реципрокація та редистрибуція К. Поланьї.
54. Форми лідерства в додержавному суспільстві.
55. Концепція «неолітичної революції» Г. Чайлда та її сучасна оцінка.
56. Історія та основні характеристики теорії вождизму. Археологічні та етнографічні приклади вождизму.
57. Інститут бігмена (bigman). Відмінність влади бігмена та влади вождя.
58. Вождизм і його альтернативи. Історія концепції.
59. Насилля як явище культури. Європейський варіант «насилля» як світовий еталон.
60. Етологічні дослідження К. Лоренца. Агресія як інстинкт.
61. Антропологічна теорія насилля Р. Жірара.
62. Теорія мімесису Ф. Лаку-Лабарта.
63. Антропологія «бажання». «Бажання» як рушій політичного насилля.
64. Феномен тріумфу. Місце тріумфу в механізмах влади.
65. Манчестерські дослідження гендеру і влади в організаціях.

66. Чоловіче домінування в міфології і владних практиках. Влада (вплив) жінок: проблема невидимості.
67. Фемінізм та релігія.
68. Портрети політиків в чоловічому та жіночому дискурсі. Жіночі та чоловічі біографії: стереотипи самопрезентації в політиці.
69. «Жіноча мова» в контексті патріархатних стратегій влади.
70. Загальнофілософські проблеми знання про людину. Сучасна людина в «кривому дзеркалі» політичної науки.
71. Десакралізація світу політичного. «Криклива меншість» та «мовчазна більшість» у політиці.
72. Феномен приватизованого майбутнього.
73. Суспільство політичної вистави.

10. Короткий термінологічний словник

Агресія (лат. *aggressio* — напад) — інстинктивна індивідуальна поведінка людей, тварин, яку породжує страх, лють тощо. Вона виражається в нападі або загрозі нападу на особин свого (рідше чужого) виду. Агресія у людей — фізична або вербальна поведінка людини, спрямована на пошкодження або зруйнування. У випадку, якщо агресія виявляється в найбільш екстремальній і соціально неприпустимій формі, вона переростає у насильство.

Антропогенез (від грецьк. *antropos* — людина й *genesis* — походження) — еволюційний, філогенетичний процес виникнення й розвитку людини як біосоціальної істоти, органічно пов'язаний з трансформацією її початкової, інстинктоподібної, трудової діяльності, формуванням свідомості, членороздільної мови та поступовим переростанням первісних спільнот у форми людської колективності. Вчення про антропогенез було вперше створене Ч. Дарвіном, конкретизоване Т. Гекслі та докорінно переосмислене Ф. Енгельсом в його суспільно-трудою теорії походження людини.

Антропологія (від грецьк. *antropos* — людина й лат. *logos* — наука) — міжгалузева дисципліна, яка досліджує біологічну, культурну й соціальну еволюцію людини як особливого виду й людського суспільства (головним чином до письменною епохи) як особливого типу соціальною організацій. У науковий обіг цей термін ввів видатний давньогрецький мислитель — Арістотель, який використовував його для визначення духовної природи людини.

Антропологія культурна або соціальна вивчає господарський уклад, звичаї, традиції та ритуали доіндустріальних народів, а також їх соціальні структури та владні відносини. Предметом науки є антропосоціогенез, тобто, вивчення людського роду з самого початку його існування.

Антропологія політична — антропологічна дисципліна, що вивчає політичну поведінку, політичні та владні інститути народів світу в історичній динаміці етнографічними методами з метою виявлення особливостей політичної організації.

Антропологія фізична вивчає утворення та еволюцію людських рас.

Апополітійні суспільства – первісні суспільства, в яких вперше (на противагу синполітейним), завдяки змінам первісних відносин, виникають держави.

Адаптація (від лат. *adapto* — пристосовую) — пристосування будови і функцій організмів до умов зовнішнього середовища.

Анімізм (від лат. *anima, animus* — душа, дух) — віра в існування душі і духів, які можуть негативно чи позитивно впливати на природу, суспільство і саму людину. Одна з форм первісних релігійних вірувань.

Антропогенез (від грец. *anthropos* — людина і *genesis* — виникнення) — процес історико-еволюційного формування фізичного типу людини; розділ антропології, який вивчає цей процес.

Антропоморфний (від грец. *anthropos* — людина та *morphe* — форма) — людиноподібний.

Архаїка (грец. *архαιος* — стародавній) — ранній етап в розвитку суспільства, його культури, а також мистецтва.

Архаїчне мислення - цілісне мислення древніх людей, в якому не відділені конкретне від абстрактного, образ від ідеї, символ від реальності, реальне від потойбічного.

Архантропи (від грец. *archaios* — давній і *anthropos* — людина) — найдавніші люди, які з'явились на земній кулі близько 1,5 млн років тому.

Бігмен (англ. *big-man* — великий чоловік) — термін, який використовується в етнографічній літературі для відзначення чоловіків, що мають великий авторитет і вплив у громадах. Головним чином, бігмени були шанованими завдяки своїм здібностям. Тип неспадкового лідера, чий авторитет заснований на даруванні багатств і придбанні престижу.

Біополітика — застосування в політичній сфері системного підходу, характерного для сукупності наук про життя (біології в цілому, генетики, екології, еволюційної теорії та ін.). Наприклад, держава в теорії Рудольфа Челлена визначається як квазі-біологічний організм. Це біологічне утворення, яке розвивається за біологічними законами самозбереження, зростання, прагнення до домінування.

Влада – це здатність і можливість того, хто нею володіє, за допомогою авторитету, і (або) заохочення, і (або) примусу впливати на дії інших.

Влада-власність – можливість перерозподілу і використання людиною власності (колективної, державної, загальнонародної і т. д.) у силу його посадової влади і статусу.

Вождизм – перша форма ієрархічної організації суспільства, проста або дворівнева автономна політична одиниця, що складається з громад чисельністю 500-1000 осіб, ієрархічно підпорядкованих загальному вождю.

Габітус — звички, жести, набуті програми поведінки індивіда, оцінки ним ситуації — продукти індивідуальної соціалізації. Габітус — одне із основних понять в теорії П'єра Бурдьє.

Гендер (англ. *gender* - «стать», від лат. *genus* - «рід») у феміністичних та гендерних дослідженнях соціально-біологічна характеристика, через яку визначаються поняття «чоловік» і «жінка», психосоціальні, соціокультурні ролі чоловіка і жінки як особистостей, а також психо-біологічні особливості, на які впливає біологічна стать, цілісна психічна репрезентація статі, сповнена динамічним глибинним, когнітивним та поведінковим поняттям жіночого та чоловічого, здобута індивідом у результаті набуття індивідуального гендерного досвіду. Тобто гендер - це соціальний конструкт, який визначає соціальну стать людини.

Генетика (від давньогрецького слова *genos* — рід, походження) — наука про закони спадковості і мінливості живих організмів, зокрема антропогенетика — генетика людини.

Генофонд (від грец. *genos* — рід, народження, походження та лат. *fundus* — основа) — сукупність генів біологічного виду чи популяції.

Гуманітарна допомога – принцип міжнародно-правового розв'язання проблем на потерпілих від катастроф і воєн. Гуманітарна допомога передбачає матеріальну допомогу, посилення рівня безпеки, гуманне ставлення, захист прав.

Депортація – вигнання, заслання, вислання.

Державна ідея – це визнання невід'ємного права нації на самовизначення й пошук оптимальних форм державотворення.

Етногенез (від грец. *ethnos* — народ та *genesis* — походження) — походження народу. Процес формування нової етнічної спільноти на основі різних етнічних компонентів, що існували раніше.

Ейджизм (англ. *ageism*, від слова *age* – вік) — дискримінація людини на підставі її віку, поширена як у формальних, так і в неформальних сферах життя суспільства.

Етнографія (від грец. *ethnos* — народ та *grapho* — пишу) — історична наука, яка вивчає культуру та побут, етногенез та етнічну історію народів світу.

Інавгурація — церемонія вступу на посаду голови держави або на високий духовний сан. «Інавгурація» є словом давньоримського походження, коли чиновників (правителів, суддів, магістрів) посвячували на їхні посади авгури, трактуючи волю богів.

Ініціація — звичай, що був широко розповсюджений у первісних і традиційних суспільствах народів світу, суть якого полягає у переведенні юнаків і юнок у дорослі вікові класи. Ініціація мала на меті підготовку підліткового покоління до виробничого, суспільного, шлюбного і духовного життя в межах своєї групи.

Каста – замкнута спільність, спочатку на основі професійної спеціалізації або етнічної приналежності.

Клан – 1) синонім терміну рід; 2) родинна група, яка походить від одного предка.

Клан конічний – родинна група, в якій статус індивіда визначається ступенем його генеалогічної близькості до родоначальника або правителя.

Коронація, або коронування — формальна церемонія отримання влади в країні монархом (королем, царем, імператором), що зазвичай супроводжується покладанням на його голову корони, отримання інших регалій та виголошенням обітниць.

Ксенофобія (гр. *xenos* – чужий, *phobos* – фобія, страх) – 1) нав'язливий страх перед незнайомими особами; 2) ненависть, нетерпимість до кого-небудь, чого-небудь чужого, незнайомого, незвичного.

Культурна антропологія — наука про культуру як сукупність матеріальних об'єктів, ідей, цінностей, уявлень і моделей поведінки у всіх формах її прояву і на всіх історичних етапах розвитку. В спрощеному розумінні культурна

антропологія займається вивченням поведінки людини та результатів її діяльності.

Лінідж – група однолінійних родичів, серед яких можна простежити родинні зв'язки.

Людина політична («Homo politicus») – поняття, яке розглядається, загалом, крізь призму політики, влади, держави, політичної діяльності або політичної участі.

Людина радянська (псевдо-lat. — Homo Sovieticus «гомо советікус») - саркастичний і критичний термін, що вживається до середньостатистичної людини, яка народилася в Радянському Союзі або в одній з країн Східного блоку і котра сприймає навколишній світ, використовуючи виключно систему міфів Радянського Союзу.

Матріархат (лат. *mater* і грец. *ἀρχή*, «влада матері») — домінування жінки в сім'ї, суспільстві, державі. У гуманітарно-суспільних науках система відносин, в якій жінка відігравала таку роль. Домінування жінок характерне для первісного суспільства; у розвинених соціумах матріархат поступився патріархату (домінуванню чоловіка).

Матрилінійність – визначення спорідненості за материною лінією.

Морфологія (від грец. *morphe* — вид, образ, форма і *logos* — наука, поняття) — розділ антропології, який вивчає закономірності індивідуального та історичного розвитку людського тіла.

Насильство — застосування силових методів, або психологічного тиску за допомогою погроз, свідомо спрямованих на слабких або тих, хто не може чинити опір. Тобто, будь-яке застосування сили щодо беззахисних.

Неоеволюціонізм як соціальна теорія намагається пояснити еволюцію суспільства, спираючись на теорію еволюції Чарльза Дарвіна, відкидаючи деякі догми попередніх теорій соціального еволюціонізму.

Обряд — традиційні символічні дії, що в образній формі виражають соціально визначні події в житті людини та соціуму.

Палеоантропологія (від грец. *palaios* — давній, *anthropos* — людина і *logos* — наука) — розділ антропології, що вивчає фізичний тип викопних людей.

Панування – влада, яка прийняла інституційну легітимну форму.

Патріархат (від грец. *πατήρ*, *ἀρχή*, «влада батька») – домінування чоловіка в сім'ї, суспільстві, державі. У гуманітарно-суспільних науках система відносин, в якій чоловік відігравав таку роль. Почалася в епоху розпаду первісного суспільства, замінивши матріархат, хоча згідно працям багатьох спеціалістів, в історії людства не доведено жодного достовірно відомого з яких-небудь надійних джерел матріархального суспільства.

Патрілінійність – визначення родинних зв'язків за батьківською лінією.

Патронімія – група, найменування якої походить від одного предка.

Підлабузництво - (др. рус. - холуй) - негативна морально-етична якість особистості, що виражається у використанні лестощів, компліментарності, підношень, зайвої запопадливості й люб'язності в корисливих цілях для отримання будь-якої вигоди.

Плем'я – 1) етнічна спільність епохи первісності; 2) вторинна форма соціальної організації, що представляє об'єднання статей на основі слабкої влади вождя.

Потестарная організація (від грец. *potestas* – влада) - термін, прийнятий в радянській етнографії для позначення організації влади в первісному суспільстві.

Потlach (англ. *Potlatch* - *дар*) — свято демонстративного обміну дарами та інколи знищення матеріальних цінностей у присутності спеціально запрошених гостей. Поширене серед тубільних народів Тихоокеанського та Північно-західного узбережжя Північної Америки.

Популяція (від лат. *populus* — народ) — сукупність особин одного біологічного виду, котрі мають спільний генофонд і займають певну територію.

Політичне лідерство — це влада, здійснювана одним або декількома індивідами, для того, щоби спонукати членів націй до дій.

Політогенез - поняття, що означає розвиток політичної підсистеми суспільства, яка може трансформуватися в державу або його аналог. В результаті політогенезу (і особливо в результаті формування держави) в управлінні суспільством все більшу роль починають відігравати адміністративні, силові і правові методи. У науковий обіг поняття політогенезу ввів Л. Є. Куббель для позначення процесу виникнення форм політичної організації суспільства,

вищою з яких є держава, а також виявлення того, яким чином відбувається поширення державності на нові території.

Расизм (від арабського *ras* — голова, корінь, початок або від італійського *razza* — плем'я) – політична ідеологія та практика, згідно з якими людські раси біологічно і психічно нерівноцінні, внаслідок чого існують т. зв. «вищі раси», нібито здатні завдяки своїм кращим природним біологічним якостям досягати вершин культури і цивілізації, і «нижчі раси», які не здатні до культурного прогресу і приречені на вічне животіння.

Расова класифікація людства - поділ і групування людей за зовнішніми та деякими внутрішніми ознаками. Виділяють чотири великі раси: негроїдна (африканська), австралоїдна (океанійська), європеїдна (євразійська), монголоїдна (азіатсько-американська).

Редистрибуція (від лат. *Redistributio* - *перерозподіляти*) - термін, що набув широкого поширення в економічній антропології, особливо серед прихильників субстантивізму. У найзагальнішому вигляді редистрибуцію можна визначити як збирання до купи більшої або меншої частини продукту, створеного в тій чи іншій людській групі, найчастіше його концентрацію в руках її голови, з подальшим його розподілом всередині тієї ж самої групи. Редистрибуція є одним з основних понять субстантивізму. Основоположник останнього К. Поланья розглядав редистрибуцію як одну з трьох основних, поряд з реціпрокацією і ринковим обміном, форм інтеграції економіки. На думку одних субстантивістів, редистрибуція можлива лише в масштабі всього суспільства, на думку інших - вона має місце і всередині сім'ї. Одні субстантивісти вважають Р. характерною лише для «архаїчних» (тобто ранньокласових, перш за все давньосхідних) товариств, інші вважають, що вона існувала, поряд з реціпрокацією, і в «примітивних» (тобто первісних) товариства.

Ритуали – церемонії, дії переважно релігійного призначення, що несуть символічний характер; забезпечує згуртованість суспільства, запобігає виникненню конфліктів і нейтралізує агресивність; більш сувора форма регуляції поведінки, ніж звичай.

Символи (речові знаки того чи іншого суспільного угруповання) - певні матеріальні предмети і не матеріальні речі, що маркують місце індивіда в суспільстві, при чому маються на увазі як безпосередні відносини владного домінування, так і неформальні соціальні та владні відносини.

Синполітейне первісне суспільство — суспільство, що існує паралельно з цивілізацією. Досліджується переважно за допомогою етнографічних та писемних джерел. До синполітейного населення належать чукчі, ескімоси, коряки, індіанці, австралійські аборигени.

Сіонізм (від слова Сіон – гора в Єрусалимі, де в давнину розташовувалися храм та резиденція ізраїльських царів) – рух за повернення євреїв на історичну батьківщину – у Палестину – і створення там своєї національної держави.

Соматологія (від грец. soma, somatos — тіло) — розділ антропології, який вивчає індивідуальну та міжгрупову мінливість будови тіла людини.

Соціальна антропологія — наукова дисципліна, один з розділів антропології, яка досліджує поведінку людей у межах соціальних груп.

Соціальна стратифікація — диференціація суспільства на соціальні класи та верстви населення. Стратифікація — це розташування індивідів і груп згори вниз горизонтальними пластами (стратами) за ознакою нерівності в прибутках, власності, рівні освіти, обсягу влади, професійному престижі, стилі життя, віку, гендеру тощо.

Соціальна ієрархія — структурна побудова суспільства або окремих спільнот за рівневою ознакою з послідовним підпорядкуванням нижчих рівнів (щаблів) вищим.

Соціальна нерівність — становище в суспільстві, коли окремі соціальні групи мають різний соціальний статус, належать до різних суспільних класів або соціальних кіл і, при цьому, отримують особливі соціальні привілеї чи є позбавленими таких привілеїв. До аспектів соціальної нерівності належить правова нерівність, обмеження свобод, майнова нерівність, нерівність щодо доступу до освіти, медичного обслуговування тощо. Соціальна нерівність може бути закріплена правовими нормами, що діють у суспільстві, або ж мати в

своїй основі традиції. До типів соціальної нерівності належать нерівність за гендерною, расовою, кастовою, віковою ознаками тощо.

Соціогенез (від лат. *societas* — суспільство і грец. *genesis* — виникнення) — процес виникнення і формування людського суспільства.

Структуралізм — методологія гуманітарних наук, яка намагається аналізувати певну специфічну галузь, наприклад, міфологію, як складну систему взаємопов'язаних частин.

Табу́ (від полінезійського слова *tapu* або *tabu*, що означало — *заборона*) — негативні приписи (категоричні заборони) на різні дії людей, порушення яких повинно спричинити відповідні санкції. Виникли і сформувалися на соціальній, магичній і релігійній основі в період первісного суспільства, у якому вони регламентували і регулювали життя індивідів і груп (родини, роду, племені та ін.).

Тріумф — блискучий успіх, видатна перемога, торжество з нагоди визначної перемоги; радість. У Стародавньому Римі — урочистий вступ полководця та його війська у столицю після переможного завершення війни, що супроводжувався виявом почестей.

Фемінізм (англ. *feminism*, від лат. *femina* «жінка») низка політичних, суспільних рухів, ідеологій та теоретичних парадигм, які поділяють спільну мету: визначити, встановити і досягти політичної, економічної, культурної, особистої та соціальної рівності жінок та чоловіків.

Фієста (ісп. *Fiesta*) — традиційне народне свято, що проводиться в країнах Латинської Америки та Іспанії. Поширене також в інших країнах Середземномор'я, в першу чергу в регіонах Старої Румунії і серед латиноамериканських діаспор по всьому світу, в середовищі великої латиноамериканської громади США. Аналогом фієсти в Україні є так звані народні гуляння.

Чоловічий союз – соціальний інститут, що об'єднував дорослих членів різних громад чоловічої статі. Відрізнялися корпоративністю, ритуальною єдністю. Членство в чоловічому союзі додатково підвищувало статус. Захищали інтереси членів спілки. Згодом трансформувалися в таємні товариства.

11. Рекомендована література

- Азнагулова Г. М. О правовой политике национального государства в условиях глобализации /Вестник Башкирского ун-та. 2015. Т. 20. № 1. С. 362–366
- Алексеев В. П. История первобытного общества / В. П. Алексеев, А. И. Першиц. М.: Высшая школа, 1990. 351 с.
- Алексеев В.П. Антропология [Текст]: Практикум. М.: Наука. 2004.
- Айтов С. Ш. Исторична антропологія та дослідження географічних чинників розвитку цивілізацій /Гуманітарний журнал. –Зима – Весна 1–2. 2014. С. 68–74.
- Альтернативные пути к цивилизации: [кол. монография] / Под ред. Н. Н. Крадина, А. В. Коротаева, Д. М. Бондаренко, В. Лынши. М.: Логос, 2000. 368 с.
- Архаическое общество: Узловые проблемы социологии развития / Отв. ред. А. В. Коротаев, В. В. Чубаров. Ч. 1–2. М., 1991.
- Баландье Ж. Політична антропологія. Пер. з фр. К.: Альтерпрес, 2002.
- Балибар Э. Раса, нация, класс: Двусмысленные идентичности. М., 2003. 288 с.
- Барулин В. С. Социально-философская антропология. М., 1994. 256 с.
- Белик А. А. Культурная (социальная) антропология: [учебное пособие]. М., 2009. 613 с.
- Белик А. А. Историко-теоретические проблемы психологической антропологии. М., 2004. 420 с.
- Берн Ш. Гендерная психология. СПб.; М., 2004. 318 с.
- Боряк О. Сучасна культурно-соціальна антропологія: нові тенденції та здобутки /Народна творчість та етнологія. 2013. № 1. С. 85–88.
- Бондаренко Д. М. Доимперский Бенин: Формирование и эволюция системы социально-политических институтов. М., 2001. 339 с.
- Бочаров В.В. Антропологія влади. Хрестоматія з політичної антропології: У 2 т. / Упоряд. і відп. ред. В.В. Бочаров. Т. 1. Влада в антропологічному дискурсі. СПб.: Вид-во С.-Петербур. ун-та. 2006.
- Бурдые П. Социология социального пространства. М.; СПб., 2005. 288 с.
- Бутовская М. Л. Тайны пола: Мужчина и женщина в зеркале эволюции. Фрязино, 2004. 367 с.

- Буяк Б. Феномен лідерства в історико-філософській ретроспективі. Гуманітарний вісник. 2015. № 36. С. 238–253.
- Бочаров В. В. Антропология возраста: [учебное пособие]. СПб., 2000. 196 с.
- Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль. СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. 512 с.
- Белик А.А. Культурная (социальная) антропология. Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 2009. 614 с.
- Вааль Ф. Истоки морали. В поисках человеческого у приматов. «Альпина Диджитал», 2013. 384 с.
- Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. СПб., 2001. 416 с.
- Вольтман Л. Политическая антропология. 2-е изд. М.: Белые альвы, 2001. 444 с.
- Вовк, Хведір Кіндратович. Студії з української етнографії та антропології. Київ: Мистецтво, 1995. 335 с.
- Ганьба О. Поняття, ознаки та особливості суб'єктів архаїчних правовідносин первісного родового суспільства//Теорія держави і права. 2018. № 12. С. 253-257
- Ганьба О. Особливості класифікації архаїчних відносин родового суспільства// Правова позиція, № 4 (25), 2019. С. 7-12.
- Головко Б. Методологічні засади культурної антропології / Методологічні проблеми культурної антропології та етнокультурології: зб. наук. пр. К.: Інститут культурології НАМ України, 2011. С. 11.
- Горбачева Н. С. Методология исследования политического лидерства. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. 2015. № 8-1 (58). С. 52–55.
- Губерський Л. Б. Людина і світ: підручник. К.: Т-во “Знання”, 2001. 350 с.
- Гингрих А. Меняющиеся контексты, меняющееся содержание: О статусе социокультурной антропологии в немецкоязычных странах // Этнографическое обозрение. 2005. № 2. С. 31–41.

- Гуляев В. И. Города-государства майя (Структура и функции города в раннеклассовом обществе). М.: Наука, 1979. 304.
- Дандекар Дхармеш. Концепції політичного лідерства: філософсько-антропологічні та соціокультурні виміри// ГРАНІ. 2020. Том 23. № 3. С. 73-81
- Денисенко В. М. Політика в контексті антропологічних вимірів. - Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць. 2013. № 1 (17). С. 34–39.
- Данилова В.Ю. История первобытного общества: учебное пособие. Владимир: Изд-во ВлГУ, 2014. 80 с.
- Держановська С. Сутність політичного лідерства: аналіз праць сучасних українських науковців. Ефективність державного управління. Збірник наукових праць. 2014. Вип. 40. С. 310–316.
- Добренев В. И., Кравченко А. И Социальная антропология: [учебник]. М., 2005. 688 с.
- Дубінська В. О. Теоретичні засади дослідження політичного лідерства у системі державного управління. Актуальні проблеми державного управління. 2014. № 2. С. 14-21.
- Дюркгейм Е. Первісні форми релігійного життя: Тотемна система в Австралії. К.: Юніверс, 2002. 242 с.
- Эванс-Причард Э. История антропологической мысли. М., 2003. 358 с.
- Желєзко А. Сучасна інтерпретація антропологічної проблематики у різних сферах гуманітарного і природничого знання // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Випуск 16. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. К., 2018. С. 83-92
- Казанков А. А. Агрессия в архаических обществах. М., 2002. 152 с.
- Кайуа Р. Миф и человек. Человек и сакральное. М., 2003. 296 с.
- Киммел М. Гендерное общество / Пер. с англ. М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2006. 464 с.
- Классен Х. Дж. М. Эволюционизм в развитии // История и современность. 2005. № 2. С. 3–22.

- Ковальчук В. Філософська антропологія як гуманітарно-наукова парадигма у розумінні людини / Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр. – Вип. 663–664. Філософія. С. 58–62.
- Кон И. С. Мужчина в меняющемся мире. М., 2009. 496 с.
- Козловець М. А. Європейська ідентичність: уніфікація чи «єдність в розмаїтті»? / Гуманітарний вісник ЗДІА. 2009. Вип. 37. С. 72–86.
- Коротаев А. В. Вождества и племена страны Хашид и Бакил. М., 1998. 192 с.
- Коротаев А. В. Социальная эволюция. М., 2003. 283 с.
- Кравченко А. И. Социальная антропология: [учеб. пособие]. М., 2003. 688 с.
- Крадин Н. Н. Кочевники Евразии. Алматы, 2007. 416 с.
- Крадин М.М . Політична антропологія: Підручник. 2-е вид., Випр. і доп. М.: Логос. 2004. 272 с.
- Кром М. М. Историческая антропология. 2-е изд. СПб., 2004. 80 с.
- Кравець А.Ю. Політична антропологія: Монографія. Дніпропетровськ, 2012. 178 с.
- Кравець А.Ю. Влада в сучасному політико-антропологічному дискурсі: теоретико-методологічний аспект : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01. Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара, 2010. 19 с
- Левенець Ю. Політична антропологія як парадигма політико-філософської рефлексії / Соціогуманітарні проблеми людини. № 4. 2010. С. 129–142.
- Леви-Строс К. Структурная антропология / К. Леви-Строс. М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. 512 с.
- Лебон Г. Психология толп. Москва: Институт психологии РАН, Изд-во "КСП+", 1998. С. 15–256.
- Ледяев В. Г. Власть: концептуальный анализ. М., 2001. 384 с.
- Лефорт К. Формы истории. Очерки политической антропологии. СПб.: Наука, 2007.
- Логвиненко О. С. Становлення політичного лідерства управлінської еліти в суспільстві перехідного періоду: автореф. дис... канд. політ. наук / НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. Київ, 2004. 24 с.
- Лоренц К. Агрессия. М., 1994. 272 с.

- Лушагіна Т.В., Сінько В.В. Діалектика статі в структурі організації влади архаїчного соціуму/ Наукові праці. Політологія. Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2018. Том 324, № 302. С. 23-26
- Луцишин Г.І. Національна консолідація України в умовах сучасного політичного процесу [Текст]: монографія. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2012. 361 с.
- Луцишин Г.І. Геополітика. Військово-політичні аспекти: Навчальний посібник. Львів: ЛІСВ, 2008. 343 с.
- Луцишин Г.І. Конфліктологія. Словник: поняття, категорії, терміни. За ред. М.П.Гетьманчука, П.П.Ткачука. Львів: ЛІСВ, 2007. 205 с.
- Людвіг Вольтман. Політична антропологія. Дослідження про вплив еволюційної теорії на вчення про політичний розвиток народів / Оршанський Г.Г., переклад з німецької - 1905
- Маркус Д. О социокультурной антропологии США, ее проблемах и перспективах// Этнографическое обозрение. 2005. № 2. С. 43–55.
- Мёрдок Дж. Социальная структура. М., 2003. 608 с.
- Мельник М. В. Антропологічний вимір правової культури українського суспільства /Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 7. С. 123–130.
- Мельник В.М. Політична антропологія в окцидентальному та орієнтальному вимірах (порівняльний аспект)/ автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. Київ: Київський національний університет ім. Т. Шевченка. 2020. 19с.
- Мельник В. М. Теоретична конструкція політичної антропології. Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. 2016. Вип. 113 (10). С. 348-360.
- Мельник В. М. Три етапи становлення політичної антропології. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2019. Вип. 23. С. 190-195.
- Мельник В. М. Дослідницькі групи та школи політичних антропологів: нова класифікація. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2019. Вип. 24. С. 171-183.

- Мельник В.М. Нариси з теорії соціокультурної антропології. Вінниця: «Вінницька міська друкарня», 2015. 552 с.
- Мельник В.М. Теоретична конструкція політичної антропології / Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 113. С. 348-360.
- Мельник В.М. Орієнтальний вимір політичної антропології: дефініція, термінологія, головні політологічні школи / Гілея: науковий вісник. 2019. Вип. 144(3). С. 88-93.
- Мид М. Мужское и женское. Исследование полового вопроса в меняющемся мире. М., 2004. 416 с.
- Мосс М. Общества. Обмен. Личность. Труды по социальной антропологии / сост., пер. с фр., предисловие, вступит. статья, комментарии А.Б. Гофмана. Москва: КДУ, 2011. 416 с.
- Назаретян А. П. Антропология насилия и культура самоорганизации. М., 2007. 256 с.
- Петрушенко В. Парадигма сучасної філософської антропології: провідні тенденції змін / Humanitarian Vision. Гуманітарні візії. 2015. Т. 1. № 2. С. 85–90.
- Политическая антропология традиционных и современных обществ: материалы международной конференции /отв. ред. Н. Н. Крадин. Владивосток: Издательский дом Дальневост. федерал. ун-та, 2012. 464 с.
- Поправко О.В. Антропология: навчальний посібник. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького. 2016. 285 с.
- Пушкарева Н. Л. Феминистский проект в новейшей этнологии и антропологии (1980–2000) // Этнографическое обозрение. 2004. № 3. С. 82–97.
- Пушкарева Н.Л. Гендерная теория и историческое знание. СПб., 2007. 496 с.
- Романов П. В. Прикладная антропология: управление и развитие// Политические исследования. 2004. № 6. С. 136–150.
- Робин Кори. Страх. История политической идеи. – Москва: Прогресстрадиция; Издательский дом „Территория будущего”, 2007. (Серия „Университетская библиотека Александра Погорельского”). – 368 с.
- Рэдклифф-Браун А. Структура и функция в безгосударственном обществе. М., 2001. 304 с.

- Сегеда С.П. Антропология: підруч. [для студ. гуманіт. спец. ВНЗ]. К.: Либідь, 2009.
- Сегеда С. Антропологічний склад українського народу: Етногенетичний аспект. К., 2001.
- Сегеда С. У пошуках предків. Антропология та етнічна історія України. К.: Наш час, 2012.
- Скакун І. О. Перспективи антропоцентризму в сучасній науковій картині світу / Актуальні проблеми філософії та соціології. 2015. С. 193–196.
- Ситник О. Культурна антропология: походження людини і суспільства: посіб. для студ. Л.: Вид-во Львів. політехніки, 2012.
- Тельпіс О. В. Антропологічна природа політичного лідерства в міжнародних відносинах // Актуальні проблеми міжнародних відносин. - 2011. - Вип. 103(1). - С. 236-247
- Тишков В. А. Новая политическая антропология / Антропология власти: хрестоматия по политической антропологии: в 2 т.- Т. 1. СПб., 2006. С. 49–56.
- Тишков В.А. Политическая антропология. – СПб.: Russian Studies in the Humanities, 2000. – 335 с.
- Тиводар М. Раси і расова класифікація / Етнологія: навч. посібник. Львів: Світ, 2004. С. 178-190
- Токовенко О., Пащенко В. Антропология політична // Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови). К.: Парламентське видавництво, 2011. С. 34
- Тукаленко І. Влада і насильство: конфігурації взаємодії// Політичний менеджмент. 2010. №5. С. 104-112
- Фермойлен Х. Ф. Антропология в Нидерландах: прошлое, настоящее и будущее // Этнографическое обозрение. 2005. № 2. С. 75–94.
- Фокс К. Наблюдая за англичанами: Скрытые правила поведения. М., 2008.512 с.
- Хсю Ф. Базовые американские ценности и национальный характер// Личность, культура, этнос: современная психологическая антропология. М., 2001.
- Штурцев Ю. Ю. Антропология права як форма наукової діяльності / Проблеми філософії права. 2006. Т. IV–V. С. 193–199.

- Щербина В. Кіберкомунікативний континуум як антропологічний чинник / Методологічні проблеми культурної антропології та етнокультурології: зб. наук. пр. – К.: Інститут культурології НАН України, 2011. С. 178.
- Щепанская Т. Б. Символика молодежной субкультуры: Опыт этнографического исследования системы. СПб., 1993. 340 с.
- Юрій М.Ф. Антропологія: [навч. посіб.]. К.: Декор, 2008. 421 с.

Навчально-методична література

- Гуцуляк О.Б. Філософська антропологія: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2015. 34 с.
- Денисенко В. М. Робоча програма «Політична антропологія» для студентів галузі знань 03.01 «Соціально-політичні науки» спеціальності 8.03.010401 «Політологія». 30 серпня 2013. 25 с.
- Лушагіна Т. В. Політична антропологія та етнополітика: [методичні рекомендації]. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. 76 с.
- Методичні рекомендації до семінарських занять та самостійної роботи з дисципліни «Політична антропологія» для здобувачів освітнього ступеня «магістр» спеціальності 033 «Філософія» денної форми навчання / [Електронний ресурс] / [Упоряд. О.М. Кожем'якіна]; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси: ЧДТУ, 2018. 17 с.
- Панков О.А. Методичний посібник до курсу «Соціальна антропологія». Одеса: Астропринт, 2004. 56 с.
- Сегеда С. Антропологія: навч. пос. для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. К.: «Либідь», 2001. 335 с.
- Туриніна О. Л., Нестеренко О. О. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Антропологія» (для бакалаврів). К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. 42 с.
- Чабанов В. Г. Політична антропологія: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2017. 104 с.

Міжпредметні зв'язки. Дисципліна «Політична антропологія» читається у 3 семестрі магістратури відділення «політологія», тож ґрунтується на отриманих знаннях з інших політологічних та філософських дисциплін. «Політична антропологія» пов'язана з такими предметами, які вивчають студенти відділення політологія: «Історія зарубіжних політичних вчень», «Загальна теорія політики», «Теорія політичної системи», «Історія філософії», «Філософія», «Філософія політики» та інші.

Методичне забезпечення викладання дисципліни «Політична антропологія» складають Програма навчальної дисципліни, Робоча програма навчальної дисципліни, Силабус дисципліни, Пакет комплексних контрольних робіт, візуальна презентація курсу, ілюстративні матеріали.